

Cserey Zoltán

HATÁRVÉDELEM HÁROMSZÉKEN A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG KORÁBAN (1764–1849)

A HATÁRBIZTONSÁG TÁRGYI, ESZKÖZBELI FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE

Mint ahogy a nevében is benne rejlik, a Székely Határőrség az ország keleti határainak védelmezésére jött létre. A szabadparaszti elemekből verbuválódott határőrezredek a Monarchia keleti végpontjain, mintegy 800 km hosszúságban oltalmazták a Kárpátok vonulatának szorosait, átkelőhelyeit és a köztük elhelyezkedő határsávot. Két székely és két román gyalogezred, valamint egy sepsiszentgyörgyi központú huszárezred ellenőrizte a Kárpátok vonulatának biztonságát az esetleges idegen betörésekkel szemben, de a román fejedelemségekből származó különféle termékek csempészetének megakadályozását is a határőr alakulatok végezték. A különböző fertőző betegségek Erdélybe való behatolásának megfiúsítása és az állatok ragályos betegségeinek kiszűrése ugyancsak rájuk hárult. Ugyanakkor Erdélyből a fejedelemségekbe irányuló határmenti forgalom szabályainak betartását is figyelemmel kísérték, és közbe is léptek, valahányszor az átkelés szabálytalanul vagy nem a kijelölt helyeken történt. A havasokon garázdálkodó rablók, tolvajok ártalmatlanná tétele szintén a határőrök szolgálati kötelezettségei közé tartozott.

A különféle kihágásokért járó büntetésekről a Székely Határőrség 1764. március 24-én kiadott szabályzata rendelkezett, amely a következőket írta elő: ha valaki a strázsálást elmulasztja, vassal, száraz kenyérral és vízzel, vagy ha érdeme hozza magával, keményebben is büntetessék meg; ha valaki az őrségben részegen megyen, vassal büntessék meg, amennyiben ez ismétlődne, a regimentből távolítsák el; aki strázsán elaluszik, táborban, várban, véghelyen, vagy felváltása előtt onnan távozna, érdeme szerint büntessék; aki a strázsára támad, vagy ellene fegyvert használna, életével fizessen.¹ Az említett rendtar-

1 Szádeczky Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*. Budapest, 1908, Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadóhivatala, 579–580. p.

tásban a határok őrzésével kapcsolatosan a következő eligazítás található: „minden szélybeli katona jövődöbeli kötelességének fő célja abban áll, hogy mind háborús, mind békekészes időben a véghatárok és az örstrázsa helyek és plájok, avagy ösvények megörzésére, hasonlóképpen az ország bátorságos voltának fenntartására, a tolvajok kergetésére, nemkülöben a megtiltott áruk, portékák és naturálék ki- és behozásának és minden egyéb akármí névvel nevezendö pravari-kációnak eltávoztatására, úgyszintén a contumáciáknak (vesztegár – a szerző megjegyzése) áthágására vigyázzanak és gondot viseljenek.”²

Az erdélyi határőrezredek nagyvonalakban a szálláshelyeik közelében fejtették ki határőrizeti és határvédelmi feladataikat. A másodík román ezred a Borsai-, Borgói- és Radnai-hágót és a Keleti-Kárpátok más hegyi útjait ellenőrizte. A Kárpátok további, délkeletre húzódó határszakaszainak, illetve a tölgyesi és gyimesi átkelőhelyeknek a védelmét az első székely gyalogezzredre bízták. A hegyvonulat innen délre húzódó átjáróinak, azaz az Ojtozi-, Bodzai-, Ósánci-, Tömösi- és Töröcsvári-szoros védelmét a másodík székely gyalogezzred látta el, kivéve a tömösi és töröcsvári átkelőket összekötő hegyi ösvények védelmét, erről ugyanis Brassó városának kellett gondoskodnia. A Déli-Kárpátok vonulatának védeleme, a Fogarasi-havasok és a Retyezát az első román gyalogezzred hatáskörébe tartozott. Eleinte a székely huszárezzred a Gyergyótól Brassó vidékéig felállított gyalogos őrségek között teremtette meg az összeköttetést, később – a gyalogos katonákkal közösen – a háromszéki határfelügyelet látta el.³

A szervezett, hatékony határőrzés komoly anyagi áldozatokat követelt. Az erdőrengetegek közepette húzódó hosszú határszakasz hatékony védeleme csak jelentős fakiteremelés árán, különféle gyalogösvények, összekötő járatok kialakításával valósulhatott meg. Ugyanakkor a katonák számára, akik több napon át a kijelölt őrpontokon tartózkodtak, huzamosabb ideig lakható, élhető hajlékokat kellett létrehozni. Ezeket a nagyszabású munkálatokat a helyi lakosság bevonásával tekintették kivitelezhetőnek (a katonáknak, illetve a civileknek számarányuknak megfelelően kellett részt venniük a munkálatokban), a

2 Uo. 585–586. p.

3 Csetri Elek: *Erdélyi ezredek a francia forradalom és napóleoni idők háborúiban (1792–1815)*. Kolozsvár, 2005, Művelődés Kiadó, 19. p.

megvalósításhoz nélkülözhetetlen költségeket pedig elsősorban a helyi közösségek hozzájárulásából kívánták előteremteni.

AZ EGYSÉGES ÉS ÖSSZEFÜGGŐ HATÁRVÉDELMI RENDSZER KIEPÍTÉSE

Mivel a Székely Határőrség létrehozásának idejére a korábbi védelmi rendszer elemei és a határ őrzését-védelmét ellátó katonák részére hajlékul szolgáló építmények jórészt tönkrementek, még csak gondolni sem lehetett hatékony, a korabeli elvárásoknak megfelelő határvédelemre. A szebeni főhadivezérség 1765. szeptember 4-i leirata szerint a katonákra felügyelő tiszték is a kialakult helyzet tarthatatlanságát hangoztatták: „az őrző katonák számára a téli stációkban kívántató kalibák építése iránt tett néhány rendbéli kívánságukra, maguk ebbéli kötelességeket némely helységek tisztjei elmulasztották, mely miatt már a téli időnek alkalmatlan keménysége bekövetkezvén, ennek terhes voltát tovább nem szenvedhetnék egészségüknek és köntösüknek is nyilvánvaló romlása nélkül. Parancsoltatik ezért, hogy a fennemlített kajibák megújítását és építését semmiképpen tovább ne halassza, hanem ezen parancsolatnak vételével legottan elvégeztetni kemény büntetésnek terhe alatt el ne mulassza.”⁴

Gyulai Sámuel, a székely ezredek vezérlő tábornoka 1769-ben ellenőrző körútra indult, amely során a kárpáti védvonalat teljes hosszában megszemlélte. Hogy a nagyszabású munkálatokat felgyorsítsa, a civil renden lévők részéről nagyobb számú személy kivezénylését szorgalmazta, azonban 1769. október 7-i leveléből, amelyben látogatásának tanulságait foglalta össze, az derül ki, hogy a katonai őrházak még mindig nem készültek el. A bekövetkezett hideg időre való tekintettel a táborozó katonaságot már nem lehetett a szabad ég alatt a mezőn tartani, de a munkálatok sürgőssége folytán haza sem lehetett őket bocsájtani, ezért végül a határszéli falvakba szállásolták be őket. A berecki tábor legénysége Bereckbe, Lemhénybe és Martonosra vonult vissza, a Borbát hegyen állomásozó katonákat pedig Zágonban és Papolcon kellett elszállásolni. A legénységnek hajlékot nyújtó családokat más ellátásbeli kötelezettségekkel nem lehetett terhelni, tűzifa-szolgáltatással sem tartoztak. A közrend és fegyelem, valamint

4 Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár (SÁL), Háromszék levéltára, Fond 8, 74/1765.

a tűzrendészet szabályainak betartására a tábornok külön is felhívta a figyelmet. Báró Henter Ferenc főkirálybíró abbéli panaszára, hogy az erdőbevágási munkálatok rendkívüli mértékű, már-már az elviselhetetlenség határát súroló terheket rónak a lakosságra, a katonai főparancsnok gúnyosan és lekezelő módon azt ajánlotta, hogy minél hamarább végezzék be a rájuk mért feladatokat, és akkor majd szabadok lehetnek. A katonai előljáró emellett úgy vélte, az erdővágás hatékonyabban működne, amennyiben a civil lakosság kivezénylése és a rájuk való felvigyázás a saját helységeikből való nemesség vagy pedig a szék vezetése által kinevezett személyeken keresztül történne. A közlekedési utak, ösvények elkészítése a sűrű, érintetlen ősrenetegben fokozott figyelmet és szakértelmet igényelt. A katonai hatóság által közzétett szakmai tanácsok a bonyolult munkálatok kivitelezésében nyújtottak némi eligazodást. A beszállással kapcsolatos kellemetlenségek elkerülése végett a katonai vezetés világos állásfoglalásban nyomatékosította, hogy mindaz olyképpen történjen, hogy ezáltal a lakosság a gazdaság folytatásában ne akadályoztasson. Gyulai generális abbéli reményét fejezte ki, hogy a kijelölt feladatok teljesítését követően október végével a katonaság hazaköltözhet. Amennyiben ez mégsem sikerülne, azon lesz, hogy az állomány egy részét – enyhítendő a terhet, amit az ellátásuk jelent – mindenképpen hazaengedjék. Az élelmezés tekintetében a szék vezetése által ajánlott megoldást alkalmazták, mely szerint Zágomban és Papolcon helyi mészárosok biztosították a szükséges mennyiségű húst, mivel – amint a fővezér megjegyezte – „a katonaság hús mián szükségét ne lásson, minthogy kenyér és hús nélkül nem szubzisztálhat.”⁵ Az őrtanyák végül mégis elkészültek, de a gyors munkával felhúzott épületek a későbbiek során igen gyakran javításra szorultak. Ezekbe a javítási munkálatokba minden esetben bevonták a nem katona lakosságot is.

A védővonal kialakításakor arra törekedtek, hogy bizonyos távolságokra úgynevezett őrállomásokat-őrtanyákat hozzanak létre. Az ilyen építmények szolgálattétel után éjszakai szállásul szolgáltak az őrvonalak védelmére kirendelt katonáknak, ugyanakkor kedvezőtlen időjárás esetén is oltalmat nyújthattak nekik. Azokon a pontokon, ahol a védővonalat hegyi utak keresztezték, a forgalom ellenőrzésének meg-

5 Uo. 240/1769.

könnyítése érdekében sorompókat szereltek fel. Az őrtanyák között gyalogosan és lóháton való közlekedésre alkalmas utakat alakítottak ki úgy, hogy az út vonalában nőtt fákat kivágták. A domborzati viszonyok következtében azonban olyan meredek hegyekkel vagy völgyekkel is számolni kellett, ahol az általános előírásokat képtelenség lett volna betartani. Ilyen esetekben eltekintettek a fák kivágásától, és anélkül végezték el a legszükségesebb biztonsági intézkedések fogantatását, hogy az őrtanyákat összekötő út irányvonalát ezáltal megváltoztatták volna. A fák kivágásával létrehozandó utakat legalább hús lépésnyi szélességűre kellett méretezni. A fadöntésnél az emberek biztonságát tekintették elsősorú fontosságúnak. A fiatal fák koronáit, amennyiben erre lehetőség volt, egymásba bújtatva össze kellett kötni, hogy majd idővel megerősödve akadályozhassák a határon illegálisan átkelni kívánók mozgását. Ugyanebből a célból a levágott fákat a kialakított összekötő út közepén kellett elhelyezni. Az így létrehozott torlaszok szintén a rossz szándékú határsértők megfékezésére kívánták elősegíteni. A nehezen megközelíthető bérceken és völgyeken áthaladó részekben a gyalogosan vagy lóháton közlekedők mozgásának elősegítésére kövekből, fákból és földből töltést kellett kialakítani a természeti akadályok áthidalására, illetve a közlekedés zavartalan biztosítása érdekében. Az útban levő fákat nem mindig sikerült a kívánt irányba dönteni. Az olyan fatörzseket, amelyek rossz irányba dőltek és emiatt akadályozhatták volna a védelmi rendszert biztosító útszakasz normális forgalmát, fel kellett darabolni és úgy elhelyezni, hogy a közlekedés mindkét irányba zavartalan lehessen.

Az általános rendelkezés a határmenti, illetve az őrvonalat keresztező utak ellenőrzésére szolgáló sorompók készítését is szabályozta. A célnak megfelelő fák hosszúságát 4 singben – tehát körülbelül 2 méterben –, a láncfa tengelyét pedig 3 német ölben határozták meg, és azt is előírták, hogy az utóbbi egyik végét ki kell hegyezni. A sorompóhoz szükséges kellékek – a láncfa és a négy oszlop – minden átkelőhely esetében ugyanolyan méretűek voltak. Az 1769. február 1-re várható hadvezetési ellenőrzésre a biztonsági sorompókat a kívánt célnak megfelelő állapotba kellett helyezni.

A hosszú határszakasz védelmi rendszerének kiépítése rendkívüli erőfeszítéseket követelt Háromszék lakosságától. A munkálatokban való részvétel tükrözte a kétféle irányultságú lakosság számarányát is:

azt, hogy a létrehozandó rendszer minél hatékonyabb, a határ forgalma pedig minél jobban ellenőrizhető legyen, csak a katonák és a civil személyek közös munkája biztosíthatta. A román fejedelemségekkel való határszakasz sikeres védelmezése tehát nagymértékben a szervezettséggel és eredményes mozgósítással volt összefüggésben.

A feladatok felsorolása után a katonai vezetés a civil hatóságnál a munka azonnali megkezdését sürgette; a szűk időkeret nem sok teret adott a tétovázásnak. Az 1768 tavaszán kiadott utasítások végrehajtására a megjelölt időtartam nagyon rövidnek bizonyult: 1769 februárjára az előzetes elképzelések szerint már végezni kellett volna a munkálatokkal, azonban a civil lakosságnak sokféle elfoglaltsága akadt. Idejüket leginkább a gazdálkodás töltötte ki, különösen hogy a jobbágy népnek nemcsak saját magát és családját, de nemesurát is el kellett tartania. Kevesen voltak azok is, akik jártasak voltak az építkezésben, ráadásul az emberek a kényszerrel rájuk mért megterhelést sem végezték jó szívvvel. Mindezek következtében a munka minősége sok esetben már eleve sem volt megfelelő, ugyanakkor a különféle javítások elvégzését, illetve az őrtanyák közötti utak romló állapotának helyreigazítását is a civilektől várták.⁶

A határvonal kijárásakor azon igyekeztek, hogy a Háromszéket alkotó társszékek számára a hozzájuk legközelebb eső területeket jelöljék ki. Ilyen megfontolásból Kézdiszéknek az Ojtozi-szoros és környéke jutott, míg Sepsi- és Orbaiszék a Bodzai-szoros és vidékének határvédelmi munkálatait végezte el. Ezt követően az idő múlásával felmerülő hibákat, illetve az utak, átkelőhelyek, őrtanyák esetében a mulasztások következményeit és az állagromlásból adódó problémákat egyaránt az adott határszakaszra beosztott falvak lakosságának kellett elvégeznie. A határvonal védelmét biztosító építmények kijelölésekor a hagyományos helynevek alkalmazásával kívánták a könnyebb eligazodást megteremteni, a domborzati formák népi megnevezésének használata pedig a lakosság tájékozódását könnyítette meg.

Erdővidék, azaz Miklósvár és Bardócszék katonalakossága a Brassó környéki határátkelőhelyek – Ósánc-, Tömösi- és Töröcsvári-szoros – védelmét látták el. Az is előfordult, hogy a három gyalog- és az egy huszárszázad nem volt elégséges a barcasági határszorosok oltalmazá-

6 Uo. 229/1768.

sára, ezért a szükséges kiegészítést a sepsiszentgyörgyi huszárezred bevonásával oldották meg, további hiány esetén pedig a sepsiszentgyörgyi negyedik gyalogszázadot vagy a márkosfalvi huszárszázadot rendelték ki a Brassó vidéki határvédelmi feladatokat ellátók kisegítésére. A háromszéki polgári igazgatás több alkalommal is panaszkodott amiatt, hogy szerintük a szék határától távol eső vidék védelmét igazságtalanul erőltetik rájuk, és azt is szóvá tették, hogy ez a térség nagy része tulajdonképpen Brassó város tulajdonát képezi, tehát itt elsősorban a város kötelessége lenne a határvédelem felvállalása és annak megszervezése.⁷

Az őrházak elenyésző része a határőrség fennállása idején (1764–1849) megtartotta eredeti elhelyezését, de a legtöbb esetben – a tapasztalati tényezőket is figyelembe véve – az őrállomások helyszínét megváltoztatták. A határőrzés hatékonyságának kimunkálása tehát két lényeges részből tevődött össze: a közlekedést biztosító, azaz az őrállomásokat összekötő közlekedési hálózat kialakításából, illetve olyan őrtanyák, őrhelyek létesítéséből, amelyek a terepviszonyokat is figyelembe véve épültek azzal a céllal, hogy a szolgálaton kívül levő katonák számára pihenési lehetőséget biztosítsanak és menedéket nyújtsanak.

1777-ben a Bodzai-szorostól Ojtozig terjedően a következő őrállomások kialakításáról van tudomásunk: Béli pláj, Kisbodza, Nagytatár, Kistatár, Szilon pataka, Kraszna, Szarvaskő, Kraszna magassa, Dealul Bătrân, Boros kő, Magyaróbokor, Fekete bérc, Haraly oldala, Nagybonya, Mesztáka éle, Kalabus, Hidegbérc, Vajda asztala, Csernika, Zsíros, Kecskés.⁸ A felhalmozódott, több évtizedes tapasztalat arra az elhatározásra készítette a főhadivezetést, hogy az elhasználódott épületek megújítása alkalmával szükség esetén az őrtanyák elhelyezkedésén is változtasson. Ez végül oda vezetett, hogy az így átszervezett őrvonalbeli védelmi rendszer többnyire az eredetihez képest más helyen létrehozott őrházakból tevődött össze, melyek leginkább előbbre tolva, de még a határvonal mögött helyezkedtek el. A XIX. század negyvenes éveiben a határvédelmi őrhelyek kijelölése a következő elnevezések szerint alakult, ez esetben is a Bodzai-szorostól Ojtoz irányába haladva: Dobramira, Kálvária, Bodzai veszteglő, Bodzai

7 Cserey Zoltán: Háromszék társadalma az 1848 előtti évtizedekben. *Erdélyi Múzeum*, (1998) 3-4 füzet, 233–234. p.

8 SÁL, 373/1777.

harmincad, Szimba, Nagytatár, Béldi pláj, Kisbodza, Dialubik, Kistekerőhegy, Szita-árka, Zabratópataka, Ingoványos, Gelezdás, Büdöskút, Rozsdásvíz, Kovásznápus, Jakabhavasa, Nagygelence, Nyáguly, Ojtozfa, Tudor, Tömlőhordó, Havasútja, Perdikátor, Rakottyás, Ojtozsánca, Kalaszlópataka, Sósmező, Ojtozi veszteglő és harmincad, Kalaszló éle, Hajdúk sánca, Kétágorta, Rátszó, Nyíres, Sugó.⁹

HATÁRŐRSÉGI LÉTESÍTMÉNYEK: ŐRHÁZAK, UTAK, HIDAK KIALAKÍTÁSA, JAVÍTÁSA, KARBANTARTÁSA

Alig néhány évvel az őrházak sok kinnal-bajjal való felhúzóása után a katonai parancsnokság már arról tájékoztatta a polgári igazgatást, hogy némely hajlék felújítása elkerülhetetlen. 1773. augusztus 8-án Kiss ezredes, a második gyalogezred parancsnoka egy átiratban arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes helyeken a kalibák megromlottak. Elsősorban a Rakottyáson lévő szállást említi, amely román juhászok garázdálkodásainak következtében vált használhatatlanná – tudniillik az épület faanyagát a pásztorok eltűzelték –, de a máshol levő házak is kisebb-nagyobb javításra szorultak. A következő évben az ezredparancsnok személyes tapasztalatszerzés céljából tett látogatást a határszélén kialakított őrvonal mentén. A szemleút során szerzett benyomásai nagyrészt pozitív kicsengésűek voltak: „én a nyári kalibákat jó móddal és minden accurációval vizitéroztam és bízom, hogy semmi egyéb reparációra való romlás azokban nincsen.” Kiseb hibák – mégpedig a hó és szél okozta károk – azért így is előfordultak. A Főkörmányszék úgy vélte, hogy a szállások kiigazítását a jobbágysággal kell elvégeztetni, de az idő lehűlésére való tekintettel a főtiszt úgy gondolta, hogy a katonaság és jobbágyság együttesen tegye rendbe a javításra szoruló őrtanyákat.¹⁰ 1778-ban a civil igazgatásnak küldött felszólításában Kiss ezredes május 24-ét határozta a javítási munkálatok megkezdésének dátumaként. A következő helységek jobbágy lakosságát rendelték a közmunka teljesítésére: Nagyborosnyó, Barátos, Dálnok, Zabola és Alsócsernáton. A feladatok ellátását az idő sürgetése okán a katonák és jobbágyok közösen végezték. A háromnapos kiszállás idejére mindenkinél munkaeszközökkel és elégséges ennivalóval felszerelve

9 Uo. 5931/1848.

10 Uo. 215/1774.

kellett odaérkeznie a kijelölt helyre. A következő őrvonalbeli építmények szorultak javításra: Dealul Bătrân, Magyaró, Fekete bérc, Haraly oldala, Mesztáka, Sóbérc, Haraly bérc, Kalabus, Hideg bérc, Béli pláj, Kisbodza, Nagy Tatár, Kis Tatár, Szilon pataka, Kraszna.¹¹ A javításokhoz többnyire építkezésben kevésbé járatos személyeket vettek igénybe, akik nem rendelkeztek megfelelő szakmai tapasztalattal. Az általuk elvégzett karbantartási munkálatok nem is bizonyultak időtállóknak, hanem csak néhány évre orvosolták a problémát. Ennek következtében a gyakori beavatkozások szükségessége általános jelenséggé vált.

1781-ben ismerjük a határ szélére kirendelt jobbágyok és katonák falvankénti létszámát, és ugyanekkor rögzítették a beavatkozások jellegét is. A Súgó őrtyánánál dolgozó esztelniekiek közül tízen jobbágyok, tízen katonák voltak, és a munkálatok során új fedéllel, padlással és tapasztással javították ki az őrhely meglévő hibáit, de egy priccset és egy ajtót is készítettek. Bélafalva lakosságából tíz jobbágy és tizenegy katona a Kőbérc nevű őrállomáson dolgozott: tapasztottak, fedelet építettek, új priccseket készítettek. A Kétágbeli kalibát Almás és Csomortán népére bízták, akik az alaptól kezdve a tetőzetig felújították a szállást. Csomortánból két jobbágy és tíz katona, Almásból is két jobbágy és nyolc katona vett részt a munkálatokban. A jelentésbe belefoglalták, hogy mindent, amit hibásnak találtak, fogyatkozás nélkül kijavították.¹²

HÁBORÚS IDŐK HATÁRVÉDELME

A határőrizettel, illetve a határvédelemmel kapcsolatos munkálatok kapcsán említést érdemelnek az 1788–1791-es osztrák–török háború idején történt erőfeszítések, melyek főként az Ojtozi- és Bodzai-szoros, illetve az azokat összekötő határvonal mentén végzett erődítési munkálatokban nyilvánultak meg. Ezek elsősorban a civil lakosságot érintették, minthogy a katonák nagy része már a háborús események aktív részese volt. A háború első évében a hadműveletek a kárpáti szorosok védelmének biztosítására és az ellenség visszaszorítására összpontosultak.

11 Uo. 431/1778.

12 Uo. 675/1782.

A védekezés hatékonyabbá tétele érdekében, még a harcok megkezdése előtt nagyszabású munkálatokba kezdtek a szorosok védelmi rendszerének megerősítésére. A háborús viszonyoknak megfelelő biztonsági rendszer kiépítése olyan nagy volumenű vállalkozás volt, hogy ezeket Háromszék vármegye lakossága – II. József idején néhány évig a székely székeket vármegyékké alakították – egymaga képtelen lett volna elvégezni, ezért azt kérték, hogy a szomszédos törvényhatóságok is vegyenek részt a kivitelezésben. 1788. április 2-án a vármegye vezetése idegen segítség bevonását sürgeti ezzel a stratégiailag is létfontosságú kérdéssel kapcsolatosan: „minthogy az egész Háromszék vármegye éppen a Török birodalommal határos, aholott egy néhány passzusok vannak, melyekben a bátorságosabb oltalomnak okáért már egy néhány hetektől fogva dolgoznak az idevaló lakosok és mégis a végét nem lehet érni, hogy-pedig ebbéli teher az ide való szegénységnek könnyebbítenék méltóztatott a méltóságos régíus comissáriatus a nemes Fogaras vármegyei lakosok által az alsó passzusokon való munkát segíteni, s ha még más passzusokra kézi munkások kívántatnának az Udvarhely vármegyei officiátus is recrutáltatnék segítség iránt, mely segítségre éppen most legnagyobb szükség lévén ezen vármegyéknek kívántatik az officiátust kérni, hogy mind a felsőbb passzusokhoz, úgy mint Ojtozhoz Csík vármegye egyik része közelebb esik, erre ne terheltetessék a közelebbi jövő héten a 300 kézi munkásokat, kik hat napok alatt az ojtozi utakon és részeken dolgozzanak ásóval, lapáttal, fejszével rendelni.” Idegen segítség hiányában a helyi hatóságok a rendkívüli erőfeszítések ellenére is egyre nehezebben tudnak megbirkózni a fokozódó munkaerőhiánnyal. 1788 augusztusában, mikor a védősáncok megromlásáról és azoknak halaszthatatlan kijavításáról tesznek említést, négyszáz dolgos és húsz szekér mielőbbi érkezését várják. Az igénybevétel mértékét jól tükrözi az a statisztikai adat, mely rávilágít, hogy hány jobbágnak kellett ezekben a munkálatokban részt vennie. A vármegye tizenkilenc járásának egyikéből, a miklósvárbeliből például az 1788-as katonai évre 10 196 személyt kényszerítettek a bodzai határátkelőhöz hadi munkálatok elvégzésére. Az embereket általában nyolc napos időszakokra vezényelték ki, és ezalatt maguk gondoskodtak saját ellátásukról. A lakosság munkakedvére jellemző a katonai parancsnok egyik idevágó jelentése: „a Bodzára kiment dolgosok noha előre számosabban jelentek meg,

ulójára majd semmi sem maradt úgy eloszlanak, s emiatt majd egész nyáron sem lehetne az ott való munkát véghez vinni.”¹³

Sajátos helyzet alakult ki az Ojtozi-szorosban, itt ugyanis nem volt elegendő katona ahhoz, hogy a szoros védelmét elláthassák. A csapatok hiányát úgy próbálták ellensúlyozni, hogy a civil lakosságot is bevonták bizonyos katonai jellegű teendők végrehajtásába. Ez azt jelentette, hogy a már említett és a védelemet szolgáló építmények készítése, illetve az utak, hidak járhatóvá tétele teljes egészében a jobbágy lakosságra maradt, de a háborús viszonyok közepette a hivatalos átkelőkön kívüli ösvények, csapások felügyeletét is tőlük várták. 1788 márciusában Zámber László geometra comissarius helyzetjelentésében azért bírálta a Kézdi kerület illetékeseit, hogy az ojtozi karbantartási és határvédelmi munkálatok nem az eltervezett ütem szerint történtek. Nem sikerült járhatóvá tenni például a Gyilkos nevezetű helyet: noha a dolgosok iránti igénylést idejében elküldték, alig érkezett a helyszínre használható ember. A panaszok a Kézdi kerület előljáróira vonatkoztak: minden mulasztásért az illető biztosok fognak felelni – szólt a fenyegetés. A kerület minden járásából 50 dolgost, Kászonból pedig 25-öt irányítottak a Gyilkoshoz hídépítés céljából, és azt is kihangsúlyozták, hogy az érkezők között hozzáértő mesteremberek is legyenek fűrészszel, vésővel, kapával, ásóval, lapáttal, fúróval, fejszével felszerelve. Ugyanakkor figyelmeztették a felügyelőket is: vigyázzanak a rájuk bízott személyekre, nehogy valaki is elszökjön közülük.¹⁴

Zámber László földmérőbiztos a továbbiakban is elégedetlenségének adott hangot a biztonsági munkálatok ütemét illetően, mellyel kapcsolatosan a katonai vezetés is gyakran bírálta a polgári hatóságok kényszeredett ügyintézését. 1788. március 31-én a hadvezetés ismétlődő panaszában az ojtozi utak járhatatlanságáról is említést tett, ami miatt az ágyúk szállítása lehetetlenné vált. Hogy az utakat használhatóvá tehessék, azonnali munkáskezek érkezését várták.¹⁵ A szolgabírákat és felügyelőket arra kötelezték, hogy a gyors beavatkozás érdekében állítsák készenlétbe a különféle munkákhoz – erdőbevágásokhoz, sáncásásokhoz és egyebekhez – szükséges szekereket és munkaerőt. 1788. június 25-én az ozsdolai falujegyzőkönyvben egy

13 SÁL, 1095/1788.

14 Uo. 1095/1788.

15 Uo.

további parancsot is rögzítettek, amely arról rendelkezett, hogy a moldovai ösvényekre a civil lakosság is minden haladék nélkül fegyveresen rukkoljon ki: kaszát, csépet és vasvillát vigyenek magukkal, és „jó vigyázással legyenek, nehogy valami ellenség a havasi ösvényeken alattomba magát ide az országba kihúzhassa, nemcsak nappal, hanem éjjel, de legfőképpen hajnal előtt két órával igen szorgalmason patrólérozzanak”¹⁶. 1788. augusztus 30-án Horváth ezredes az Ojtozi-szoros felügyeletének megerősítését ismételten a civil lakosság bevonásával kívánta megoldani. Hat embert – ezek közül kettőnek puskával is kellett rendelkeznie – a Kalabusra rendelt, és azt is megszabta, hogy az őrseget hetente váltsák. Ezek feladata a Szoveja felől a Kopac-hegyre menő irány ellenőrzése volt. Abban az esetben, ha ellenség mozgását észlelték volna, két embert a Sárosbükkre kellett küldeniük oly módon, hogy délben a Perdikátortól odaérkező katonai őrral találkozzanak, és neki mondják el, hogy mit tapasztaltak. A vesztegzár épületébe, a huszárok mellé szintén két civil lovasórt rendeltek, a Málnavészen pedig további tizenhárom civil személy állandó jelenlétét igényelték, akiknek az volt a feladata, hogy a katonai járőrökkel szoros együttműködésben az ellenség hadmozdulatait kémleljék.¹⁷ Mivel az őrhelyeken az ott-tartózkodók számára valamiféle szállást kellett biztosítani, 1788. október 16-án a Berecki és az Orbai járásból alkalmas embereket rendeltek ki a menedéket nyújtó őrházak építésére.¹⁸

Az 1788-as évben az összlakosság – katonák és civilek – emberfeletti erőfeszítéseinek következtében a török haderőnek végül nem sikerült behatolni Erdély területére. A Bodzától Törcsvárig terjedő határvonalon, ahol nagyjából székely határőr katonák védekeztek, a következő év tavaszán ismét kiújultak a harcok, azonban az ellenség betörési kísérleteit ez alkalommal is sikerült visszaverni. Ezt követően a küzdelem Moldova és Havasalföld területére tevődött át. A háborút az 1791. augusztus 4-én konkrét eredmények nélkül megkötött béke zárta le.¹⁹

16 Uo. Fond 375, Ozsdola falu jegyzőkönyve.

17 Uo. Fond 8, 1095/1788.

18 Uo.

19 Bogáts Dénes: *Az első huszárezred a török és francia háborúban 1788-tól 1814-ig.* Sepsiszentgyörgy, 1932, Jókai Nyomda R. T., 42–43. p.

HATÁRVÉDELEM A XIX. SZÁZADBAN

Amint a korábbiakból kiderült, a szakértelmet sok esetben nélkülöző kivitelezés, a felhasznált anyagok silány minősége, a szélsőséges havasi időjárás, az építmények túlzott igénybevétele és nem mindig kíméletes használata azt eredményezte, hogy a határ őrzői számára emelt menedékeket állandóan tatarozni, javítani kellett. Ez a helyzet átöröklődött a XIX. századra is. A karbantartást sürgető központi akarat érvényesülését gyakran a két törvényhatóság nem megfelelő együttműködése is akadályozta. 1808. augusztus 1-jén a zabolai központú nyolcadik gyalogszázad parancsolatot adott ki, amely a határvédelemmel kapcsolatos feladatokat foglalta össze az alárendeltségébe tartozó települések lakói számára. Ebben a parancsolatban azokat a határmenti őrtanyákat is felsorolták, amelyek munkálatai az említett települések civil- és katonalakosságát egyaránt érintették. Benke kapitány, a századparancsnok részletesen kitért a konkrét tennivalókra is: „minden falu a nevezett posztokon lévő kalibát mindjárt jól megcsinálni ne kéreessen, hogy annak rosszasága mián a commandós emberek ne szenvedjenek. Ezekre a falusi bírák úgy vigyázzanak, hogy minden esztendőben kétszer megvizitérozzák egy szeptemberben és egy áprilisban.” A Kézdiszékhez tartozó határvonal építményeinek tatarozása mellett az érintetteknek egy jóval kellemetlenebb feladatot is el kellett látniuk, ugyanis a tőlük igen távol fekvő feketehalmi poszt jó állapotban tartása szintén rájuk hárult.²⁰

1809-ben a gyalogezred a civil igazgatást okolta amiatt, hogy emberek nem mutattak hajlandóságot a kalibák és az őrvonalat összekötő utak javítására, és figyelmeztették a királybírákat, hogy a besorolás értelmében a civilek a katonarenden lévő felügyelőknek illendő engedelmességgel tartoznak. A polgári hatóság magyarázkodása a zavar okának azt tekintette, hogy a két igazgatás közötti tájékoztatás nem az elvárásoknak megfelelően működött. Ennek kiigazítására azt javasolták, hogy a határszéli munkák beosztását jó előre közöljék a civil hatósággal, minthogy a falusi bírák minden évben változnak, az új faluvezetők pedig nem ismerhetik a megelőző időszakban hozott intézkedéseket. A civil igazgatás a korábbi időszak pozitív példáját is megemlítette, amikor a katonaság nem csupán azt közölte jó előre,

hogy a kalibák helyreállításához hány emberre és milyen munkaeszközökre van szükség, de azt is, hogy a munka mennyisége milyen arányban oszlik meg a katona és a civil lakosság között. Ez pedig a rend és fegyelem elengedhetetlen szükségessége – vélték a polgári igazgatás részéről.²¹

1811. április 26-án Diviki gyalogsági ezredparancsnok arra figyelmeztette a háromszéki tiszti (civil) hivatalt, hogy májusban a nyári őrvonalat távolabbra viszik (azaz közelebb a tulajdonképpeni határhoz), ugyanakkor megsürgette az ott már meglévő hajlékok kijavítását, hogy az őrzésre érkezők hiányt ne szenvedjenek. A civil lakosság részéről a megfelelő részarány előirányzására is felhívta a figyelmet. Hogy a határőrzés zökkenőmentesen működhessen, a helyreállítást május 15-ig kellett volna befejezni.²² 1812-ben a főhadivezetés részéről történt ellenőrzést követően a hatóságokat arra utasították, hogy a havasokon található úgynevezett tolvajösvényeket és utakat határos időkeret betartásával tüntessék el bevágatás által. A csempészés elkerülése végett ezekre a helyekre különleges őrizetet kellett rendelni. A civil rész egy megerősítő nyilatkozat által jelezte, hogy egyetért a munkálatokban való részvétellel.

A bajok sokasodásával egyre több gondot okozott magának az őrvonalnak, illetve az őrvonal mentén levő létesítményeknek a jó állapotban tartása. 1812. augusztus 15-én az ezred részéről egy főhadnagyot küldtek Ojtozba, hogy az ottani sáncokat megvizsgálja. Megállapítást nyert, hogy a régi torony falából egy nagy darab leomlott, a Rákóczi nevezetű sánc bal oldala pedig besüllyedt. A károsodás helyreállításához két kőműves, negyven kézi munkás és két ácsmester részvételére volt szükség. Minthogy közeledett a védőrendszer fővezérségi ellenőrzése, az ezredparancsnokság számított arra, hogy a civil hatóság aktívabban is bekapcsolódik a különféle javítási munkálatokba.²³

Kínos esettel találta magát szembe a polgári hatóság 1812. február 10-én, miután Diviki ezredes a háromszéki tiszti hivatalt arról tájékoztatta, hogy a barátosi központú hatodik gyalogszázadban szolgáló Baritz kapitány jelentése szerint a helybeli nemes Balog László a

21 Uo. Fond 8, 1690/1809.

22 Uo. 1893/1811.

23 Uo. 1997/1812.

Gelesztás nevű határőr poszton az építményeket károsította. Bedőházi József dulló a hitések társaságában tizenhét darab épületfát talált a nevezett udvarán. Diviki ezredes éles hangú helyzetismertetését így fejezte be: „a poszt minél hamarább úgy mint volt jó státusba tétessék, hogy a felállított célra használtathassék, ezt a regiment szorgosan megkívánja”. A vétkes megbüntetéséről a civil hivatal gondoskodott: 24 forint bírság mellett kötelezték a tettetést, hogy tizennégy napon belül állítsa helyre az általa okozott károkat. Ha ezt időben nem cselekedné meg, rendelkezett a büntetést ismertető közlemény, tizenöt nap után megint 24 forintot fizessen, és ez mindaddig ismétlődjön, amíg a kárt az elkövető meg nem téríti.²⁴

A nagy távolságok, a rossz útviszonyok és a gondatlan szervezés következtében a nem kevés embert megmozgató nagyszabású határszéli munkálatok tíznapenkénti váltásos rendszere sem működött zökkenőmentesen. 1813. augusztus 13-án Cserei Miklós, Háromszék adminisztrátora (vagyis a főkirálybíró) Kézdiszék királybírájának címzett szemrehányó üzenetében azt nehezményezte, hogy a szüntelen érkező panaszok ellenére az immár tizenegy napja a határszakaszon lévő hetven ember helyébe a váltás nem érkezett meg, emiatt pedig az élelmiszerkészlet is kifogyott: „efféle panaszokra több okot ne adjanak, ezen emberek felváltására tüstént oly rendelést tegyenek, hogy a liniabeli szolgálat hátramaradást ne szenvedjen” – zárja sorait a civil igazgatás vezetője.²⁵

A határvédelemhez szükséges létesítmények megfelelő állapotban tartása az erdélyi katonai fővezérség számára is újra és újra elvégzendő feladatot jelentett, ugyanis ennek hiányában a határőrizet sem működhetett volna hatékonyan, ez pedig már a legfőbb hatalom érdekeibe ütközött volna. 1814 júliusában egy központi leirat a kalibák kiigazítására elrendelte a megfelelő számú katona és civil személy kiállítását.²⁶ 1815. május 24-én Betzman ezredparancsnok felszólította a civil igazgatást, hogy a leromlott őrvonalbeli házak újjáépítése késedelem nélkül kezdődjön meg. A Kistatár-féle cordonkalibák rendbetétele Bitá és Lécfalva lakosságára hárult volna, azonban a katonai jelentés arról számolt be, hogy a két falu lakossága megtagadta a teljesen elpusztult

24 Uo. 1996/1812.

25 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1804–1814.

26 SÁL, Fond 8, 1226/1814.

őrházak felépítését. A katonai vezetés a tisztí hivataltól várta, hogy jobb belátásra bírják a civil lakosságot. Ha ez a határőrszakasz őrizetlenül maradna – figyelmeztetett a civil igazgatást elmarasztaló közlemény –, az a Bodzai-szoros védelmére is káros következménnyel járna.²⁷

A polgári vezetést egyre inkább nyomasztotta, hogy a lakoságnak erején felül részt kellett vennie a határvédelemben, ugyanis a civileket a katonasággal egyenlő mértékben kötelezték arra, hogy az időigényes munkálatokból kivegyék a részüket. Ezzel összefüggésben a Főkor-mányszék is véleményt nyilvánított 1817. május 22-i leiratában. Amennyiben a strázsaházak parasztmunka által készülnének, így a leirat, bizonyos beltéri részek – ajtók, ablakok és kályhák – készítése, illetve kialakítása nem várható el a földművelést végző emberektől. Ugyanakkor a főhatóság arra is kitért, hogy ilyen célokra civil részről származó pénz nem használható fel.²⁸

Problémát jelentett az is, hogy az ojtózi utak és hidak is állandó javításra szorultak, a javítások elvégzéséhez pedig meglehetősen sok ember munkájára lett volna szükség. 1817. augusztus 8-án Demién István kézdiszéki alkirálybíró a katonai igazgatással közösen elvégzendő feladatokkal kapcsolatosan egyeztetett utak rendbehozásáról és két híd kiigazításáról. A munkálatokat a szék mérnökének irányításával végezték, a katonák részéről egy altiszt jelenlétére volt szükség. Az alkirálybíró Kézdiszék hozzájárulásaként hét szekeret és ugyanannyi gyalogszeres embert rendelt a helyszínre, Orbaiszék részéről öt szekér és öt gyalogszeres közreműködésére számítottak, a katonaságnak pedig tizenkét szekérrel és tizenkét gyalogszeressel kellett megjelennie. Az útmérnök számítása szerint kétszáz ember foglalkoztatására lett volna szükség. A civil rész a sürgős mezei munkák miatt csak azok elvégzése után kapcsolódhatott be a munkálatokba. A katonai hatóság jogos panaszát úgy háritották el, hogy Kézdi- és Orbai-székéből is megemelték a jelenlétet: a két szék száz-száz személyt mozgósított, ezekhez pedig további száz katonarenden levő egyén csatlakozott. A rendkívül nagy számú dolgos előállítását azzal indokolták, hogy az út- és hidjavítási munkálatokat gyorsan, két nap alatt kellett elvégezni, mert a sűrűsödő

27 Uo. 1352/1815.

28 Uo. 2586/1817.

gazdasági teendők hosszabb ideig való távolmaradást nem tettek lehetővé.

Mivel a főhadivezetés állásfoglalása az volt, hogy a veszteglő intézet határáig Bereck város végezze el az út- és hídjavításokat, a katonaság pedig csak a határvédelmi rendszer környékén lévő utakat hozza rendbe, az utóbbiak a saját határukon túl eső kereskedelmi úttal kapcsolatos munkálatokban nem szándékoztak részt venni. Demién István lesújtóan állapítja meg, hogy a katonaság akadékoskodása következtében a nagyszabású útjavítási munkálatok elvégzése végül teljes egészében a székre hárult.²⁹

A két törvényhatóság közötti véleménykülönbségek, az egyet nem értés, illetve az együttműködés hiánya egyre inkább érezte hatását a határvonal mentén elhelyezkedő katonai jellegű összekötő utak jó állapotban tartását illetően. 1821. július 7-én Purcell gyalogezredparancsnok a határvonalon tett ellenőrző útját követően Kézdiszék alkirálybírájának szóló üzenetében lehangoló állapotokról tesz említést, és ezt erősítette meg Palugyai főstrázsamester jelentése is. Palugyai arra hívta fel a figyelmet, hogy az ojtózi vámtól kezdve az Ósáncig az utak csaknem járhatatlanok, és hogy a hiányosságok felszámolása sürgős intézkedést kíván.³⁰ 1823-ban egy Béli László adminisztrátornak címzett éles hangú levélben a második gyalogezred részéről a határszéli órházak siralmas állapotát tették szóvá. A tél közeledtével az építményeket sürgősen lakhatóvá kellett tenni, és a munkálatok elvégzéséért a katonai és a civil igazgatás egyaránt felelősséggel tartozott, azonba jelentés szerint sem a civil részhez tartozó új építmények nem készültek el, sem a régi kunyhók felújítására nem került sor. A mulasztás súlyosságát jól érzékelteti, hogy ebben az időszakban Bukarestből riasztó hírek érkeztek a városban egyre jobban terjedő pestisről, és a járvány erdélyi megjelenésének csak a jól szervezett, figyelmes határőrzés állhatott az útjába. A jelentésben a javításra szoruló létesítményeket is felsorolták. Amint a szövegből kiderül, Kézdiszék részéről Füzesbérc, Zártkő és Nyíres Baróti kapitány felügyelete alá tartozott. A Hajdúk sáncának, illetve a Koránka élének rendbetétele Bíró főhadnagy irányításával történt. Orbaiszéken

29 Uo.

30 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1821–1823.

a Perdikátort és a Havas útját Bekecs főhadnagy kellett hogy felújítsa, a Tömlő útját pedig Keresztes főhadnagyrá bízta. A sepsiszéki őrtanyák – Nagygelence, Jakabhavasa, Gelesztás, Ingoványos és Asser-novitz – Miller kapitány hatáskörébe tartoztak.³¹

A HATÁRVÉDELEMI RENDSZER MEGÚJÍTÁSA

Az 1824-es év az erdélyi határvédelmet illetően gyökeres változásokat hozott. A főhadivezérség – a teljes erdélyi határvonal ellenőrzéséért és védelmének megszervezéséért felelős hatóság – mintegy önkritikát gyakorolva beismerte, hogy a létező határvédelmi rendszer már nem képes megbirkózni a felmerülő kihívásokkal. Kiss ezredes ennek szellemében a régi, kevésbé eredményes védőrendszer hibáit és az átszervezés, felújítás részleteit egyaránt ismertette a civil vezetéssel: „tudva vagyok a tisztség előtt, hogy ezen nagy fejedelemség és a török határszéleken lévő őrzőhelyeknek és az ezeknek nem megfelelő rossz elosztás mián egyfelől, másfelől pedig az azokra épített használhatatlan őrző hajlékok használhatatlanságuk miatt milyen veszedelmeknek volt kitéve országunk amidőn az őrizetre rendelt katonaságnak nem lévén annyi hajléka sem ahova a téli időszakban csak egy óráig is megvonhatta volna magát, hogy ahol töltését és eleségét az eső, hó ellen megoltalmazhatta volna, de történt olyan casus is, hogy az őrizetre küldött katonaság, hogy a megfagyástól megoltalmazhassa magát posztját elhagyván a közelebbi helyekre vonta be magát. Mely rendetlenségből következhető veszedelmét országunknak látván a regiment commandó, kötelességének tartotta a cordon őrző liniát, hogy arra rendelt hozzáértő comissió által úgy rendbe hozatni és újra réguláztatni. Az erdélyi Főhaditanács helyben hagyván az őrző házaknak a közeledő télnek elkészítésére parancsoltatott, tudtára adván a regiment commandónak, hogy a Gubernium is megtaláltatott, hogy a maga részéről szükséges rendelkezéseket tegye. A kiírt matériákat a cordon linia posztokra meghordani parancsolni ne terheltelessék rendelést tenni egyszerismind a megkívántató dolgosoknak is, hogy az őrző házakat minden haladék nélkül elkészíttessék.”³²

31 Uo. Fond 8, 3249/1823.

32 Uo. 3370/1824.

Mivel 1824 nyara már múltóban volt, az idő rövidsége és a feladatok nagysága mindkét törvényhatóság köreiben nyugtalanságot keltett, különösen, hogy a tél beálltaig az új védelmi rendszernek működőképesnek kellett lennie, az új építményeknek pedig hajlékot és oltalmat kellett biztosítaniuk a határvédő katonák számára. 1824. augusztus 2-án Demién István királybíró már levélben ismertette a tisztí (civil) hivattal a kigondolt típusházak terveit, méreteit, és a felhasználandó építőanyag minőségére is kitért. Sorait a következő megállapítással kezdi: „a katonarend az erdőkön lévő nyári őrző kalibák helyén költséges házakat akarván építeni”. Akárcsak a múltban, ez építkezéshez a katonák és civilek munkáját egyaránt igénybe kívánták venni. A kézdíszeki havasokon a civileknek öt házat kellett felépíteniük a Kalasztó élén, a Hajdúsáncnál, a Ráczkónél, illetve a Nyíres és a Fűves bérceknél. Mindenik házra 110 szál 3 öles deszkát, 1120 vasszeget, 6000 zsindelet és 18 000 zsindeletszeget használhattak fel, a házakhoz pedig kemencét, kályhát, két záras ajtót, asztalt és két széket is biztosítani kellett. A felsőbb rendeletek értelmében mindezt parasztmunkával, pénz ráfordítása nélkül kellett kivitelezni. Az építéssel kapcsolatos tudnivalókat Demién István közölte a többi királybírákkal: a házakat jól összeeresztve, faragott fából kellett megépíteni bükkdeszkából készült fedéllel, amelyre faszegekkel rögzített facserép került. Az ajtókat és ablakokat kemény deszkából kellett elkészíteni.³³

A helyzet sietősségére és komolyságára való tekintettel 1824. október 4-én a Gubernium is leirattal fordult Háromszék vezetéséhez. Meg kell akadályozni, írták, hogy a román országokban uralkodó pestisjárvány Erdélyre is átterjedjen, illetve azt is kihangsúlyozták, hogy ennek érdekében azonnal életbe kell léptetni a megfelelő határvédelmi intézkedéseket: „a határszéleken belül egy olyan linia huzattassék, mely magában egybefüggéssel legyen, az álutak is eszerint bevágattatván, mely felállítandó liniában összeséggel 59 strázsaházat kell építeni, mely házak 3 klasszis szerint különböztetnek meg”. Az egyeztetés alapján huszonhét órház építését Háromszék hatáskörébe utalták, következésképpen a feladatot közös munkával, a kincstár anyagi támogatása nélkül kellett megoldani, a nem katonarendű lakosságot pedig utasították, hogy a katonai rend útmutatása szerint azonnali hatállyal

számolják fel a különféle álutakat.³⁴ Purcell, a második gyalogezred parancsnoka a tiszti hivatalnak küldött tájékoztatásában 1824. október 19-én részletesen is felsorolta a polgári hatóságra háruló feladatokat: „milyen keményen parancsoltatik az őrzőházaknak felépítésük azt a tisztség láthatja, hogy a székre repartizált őrző házak hova hamarabb közlött plánum szerint felépítendő szükségesek, mivel azokat a télnek bejövetelével megőriztetni kelletik. Ennéfogva csupán az őrizetnek jó lábra való felállítása ettől az intézkedéstől függhet.” A határhoz vezető utakat is közös munkával kívánták rendbe hozatni, azonban az idő rövidsége és az elvégzendő munka volumene miatt az érintett hatóságok egyszerűen képtelenek voltak megfelelő módon teljesíteni a feladatot. A gyors tempó rossz minőségű munkát eredményezett: az esetek többségében be sem fejezett őrházak használhatatlannak bizonyultak, ez pedig kihatott a határvédelem eredményes, biztonságos működtetésére is. A sorozatos kudarcok végül ráébresztették a főhadivezérseget, hogy bizonyos munkafolyamatokat csakis szakemberek bevonásával lehet elvégeztetni, és hogy ezek kivitelezéséhez a szék mérnökének a jelenléte is nélkülözhetetlen. A felmérés alapján összesített költségvetést a Guberniumhoz kellett eljuttatni.

Purcell ezredparancsnok 1825. július 1-jén a szék vezetéséhez intézett átiratában összegezte a civil részre háruló, azonnal elvégzendő feladatokat. Háromszék lakossága számára 27 őrház építését irányozták elő a következő felosztás szerint: tíz ház építéséről a gyalogosoknak, ötéről a huszároknak, végül pedig további tizenkettőéről a civil lakosságnak kellett gondoskodnia. Az őrházak közül két építményt – a Pilisit és a Sósmezeit – kétszer akkorára tervezték, mint a többit. Ezeket a gyalogkatonáknak kiosztott tíz hajlék közé sorolták. A katonák már több épületet elkészítettek; csak az igényesebb műveletek elvégzése és a berendezések elkészítése volt még hátra. Ezzel kapcsolatosan a parancsnok megjegyzi: „én úgy gondolom, hogy ezen monarchia és országunk bátorsága (biztonsága) végett a provinciális kasszából teendő költségek kielégítésére olyan jussuk és igazságuk van a háromszéki gyalog és huszár katonáknak, mint a provinciálistáknak és a vármegyei jobbágyoknak”. Miután az összeg megállapítása megtörtént, egy átlagos ház költségeit 54,30 bécsi forintban határozták meg. A házak hat vagy

34 Uo.

tíz ember befogadására készültek, ugyanakkor az elhanyagolt, lakhatatlan házak felújítását is megsürgették. A létesítmények megoszlása a következő volt: a Havasútjáról és a Perdikátorrról Orbaiszéknek kellett gondoskodnia, a Hajdúk sáncát és a Kalasztó élet Kézdiszék tartotta rendben, Nagygelence pedig Sepsiszéknek jutott. A felsorolt határszéli őrházak megújítását, lakhatóvá tételét nem lehetett tovább halogatni. Ráadásul – amint Purcell ezredes írta –, előbb be kellett fejezni a régi házakkal való bajlódást, és csak utána kezdődhetett el az új házak építése.³⁵ 1825. augusztus 9-én a már említett parancsnok panaszlevelet küldött a civil igazgatásnak, amelyben felhívta a figyelmet az ezred által kidolgozott tervek alapján elvégzendő munkálatok halaszthatatlanságára: „ezen cordons házaknak felépítése annál inkább szükséges, mivel nagyobb része a cordons őrizetben lévő katonaságnak valamint ez iránt a székely huszár regiment commandó is írásba panaszol, most olyan rossz állapotban vannak, faágakkal, vagy fakéreggel lévén befedve a legkisebb esővel vízzel megtelnek”.³⁶ 1825. augusztus 19-én Purcell ezredes újabb feladatok elvégzését kéri a civil vezetéstől: ne vesztegessék az időt addig se, míg az új házak építéséhez hozzáfognak, hanem készítsék el a berendezést, illetve az ajtókat és az ablakokat. Az őrzőházakat összekötő utak járhatóvá tétele sem tűr halasztást: „a cordont őrző katonaságnak éjjel és nappal egyik posztról a másikig szünet nélkül patrozni kelletik, szükséges lesz, hogy az egész cordons linián legalább 1-2 öl szélességű út nyitassék fel” – sorolja utasításait a parancsnok. 1825. szeptember 13-án – mintegy ösztönzéséppen – megemlíti, hogy a szomszédos vidékek sokkal jobban haladnak az építkezéssel: állítása szerint a Felső-Fehér vármegyére eső hat várdaház már elkészült, de a brassói magisztrátus hatáskörébe tartozó házak építése is befejezés körüli állapotban van. A sorozatos bírálatoknak végül meglett az eredménye: a Kézdi- és Sepsiszékre háruló őrházak szorgalmasan épültek, ezzel szemben Orbaiszék esetében semmiféle haladás sem volt tapasztalható. Purcell végül kénytelen volt fenyegetéshez folyamodni: amennyiben a tél beköszöntéséig a házak nem készülnének el, írta, és emiatt a posztok őrizetlenül maradnának, a felelősségrevonás a felsőbb vezetés részéről elkerülhetetlen lenne.

35 Uo. 3424/1825.

36 Uo.

1825. szeptember 27-én egy újabb leirata arra figyelmeztetett, hogy a Moldova és Havasalföld felőli határvonalon az őrizet hiba nélküli és tökéletes teljesítésére van szükség, ezért a házakat összekötő egy-két öl szélességű közlekedőutak kialakítására van szükség, ráadásul ezek állapotáról folyamatosan gondoskodni kell, hogy éjjel-nappal akadálymentesen lehessen járőrözni rajtuk. A civil hatóság a következő útszakaszok karbantartására kapott felszólítást: Sepsiszéken: Ingoványostól Gelesztásig; Orbaiszéken: Guruzdától Tömlőhordóig; Kézdiszéken: Ojtozsáncától Kalasztó éléig, innen pedig Hajdú sáncáig.

A jelzett útszakaszok rendbetételét október végéig kellett befejezni.³⁷

Az Erdélyi Nagyfejedelemségnek az 1826-os évben is hasonló gondokkal és félelmekkel kellett szembenéznie, mint az ezt megelőző időszakban. A román országokban a pestisjárvány terjedése csak fokozta a civil és katonai hatóságok aggodalmát a szörnyű betegségnek a határokon való esetleges áthatolását illetően, ezért a védelem és az ezt szolgáló létesítmények minél gyorsabb kijavítása elsőrendű követelményként fogalmazódott meg. 1826 nyarán a főhadvezetés a gyalog- és a huszárezredet egyaránt figyelmeztette, hogy a román országokban uralkodó közegészségügyi állapotok miatt a védelmi intézkedések szigorítására van szükség, Purcell ezredparancsnok pedig a civil vezetést tájékoztatta ugyanezzel a kérdéssel kapcsolatban: „mivel a pestis Bukarestben nagyon kiterjedt és netán ezen nagy szerencsétlenség is átalharapoznék, tüstént minden cordons posztok a legnagyobb grádusig felemeltessenek, úgyszintén az Oláhországból jövő személyekre nézve 21 napi contumácia (vesztégzár) felállítassék. Kötelesek tehát minden főbb elöljárók és jurisdicciók a veszedelmek elhárítása végett szükséges rendelkezéseiket megtenni, 4 cordons házat Sepsiszékből és 3 házat Orbaiszékből felépíteni, valamint a comunicatios cordons utakat is Kézdi, Sepsi és Orbai székkal megcsináltatni, különben a széjbeli őrizetben nagy fogyatkozás léssen és a patrolirozás is úgyszintén a cordons vizitérozás is az utak nem léte miatt meggátoltatik, ha valami szerencsétlenség történnék a felelőst szoros felelés alá fogják hozatni.”³⁸

37 Uo.

38 Uo. 3533/1826.

1826. július 11-én Bora Elek miklósvárszéki alkirálybíró hivatali felettesének küldött levelében arról számolt be, hogy a rá háruló munkálatokat képtelen elvégezni. Ő ugyan kirendelt 150 fejszés embert, hogy tisztítsák meg a fáktól a határvonalbeli közlekedési utakat, és az emberek el is indultak a kijelölt helyre, azonban időközben Béli László székvezető egy újabb felszólításban az emberek számának növelését kérte tőle. Ezeknek az embereknek már nem csak az utak akadálymentesítésében kellett volna közreműködniük, hanem járhatóvá is kellett volna tenniük azokat. Bora minden alkalmas embert mozgósított, de mint írta, újabbakat találni már nem volt lehetősége. Nehány nap múlva ezt bővebben is elmagyarázta Béli Lászlónak: mint írta, ő Papolcra rendelt százötven embert az ő kis lakosságú közösségből, hogy az őrházak közötti összekötő utakat akadálytalanítsák, és az emberek Mirtse huszár főhadnagy irányításával három nap alatt el is végezték a rájuk váró feladatot. Javasolta továbbá, hogy a munkálatok folytatásához szükséges további száz embert pótolják a közelebb eső székekből, minthogy a miklósvárszéki jobbágyság a legkisebb hasznot sem lát a két román fejedelemséggel határos havasokból, ráadásul Miklósvárszék területét amúgy is igen gyakran veszik igénybe különféle katonai alakulatok vonulási útvonalaként, olyan károkat okozva ezáltal az emberek termőterületeiben, amelyek alól viszont Háromszék többi vidéke mentesül.

Miközben Háromszék felelős vezetői azon vitatkoztak, hogy melyik székből hány dolgot kellene határszéli munkára kirendelni, Purcell ezredparancsnok azon méltatlankodott, hogy a civil rész nem veszi komolyan a rájuk háruló határvédelmi feladatok teljesítését. A parasztok vagy egyáltalán nem jelentek meg munkára, vagy – ahogy ez Orbaiszék esetében történt – szétszéledtek, miután a dulló felügyelő magukra hagyta őket és elment vadászni.

A székek irányítói közötti nem megfelelő egyetértés, a szükséges munkakedv hiánya és a szervezésbeli hiányosságok egyaránt közrejátszottak abban, hogy a sürgős határvédelmi feladatokat nem sikerült időben befejezni. A vonatott, kevésbé hatékony munkavégzésre a Gubernium is felfigyelt. Az 1826. szeptember 14-i leiratukban azt kérték, hogy amennyiben bármilyen intézkedést foganatosítottak a hibák kiküszöbölése érdekében, ezekről a Főkörmányszéket haladéknélkül értesítsék. Thury Ferenc orbaiszéki alkirálybíró 1826. november

27-én a rájuk eső őrházakkal kapcsolatosan azt jelentette, hogy Tömlőhordó, Perdikátor és Havas útja elnevezésük rövidesen elkészülnek, Demién István kézdiszéki alkirálybíró pedig nevesítette a rájuk eső házakat, illetve felsorolta az építésben részt vevő falvak neveit is. A füvesbérci házat például Esztelnek, Kurtapatak, Bélafalva és Csomortán, a Nyíresen lévő házat pedig Poján, Alsó- és Felsőtorja lakói állították helyre. A rátkői javításokra az almási, szentléleki és lemhenyi emberek közös erőfeszítéseként került sor. Hajdúsánca a lemhenyi, nyújtódi és martonosi jobbágyok összefogásával újult meg. Végül a kalaszlói őrházon Ozsdola, Szászfalu, Sárfa, Sárfa és Oroszfalu lakosai végezték el a szükséges javításokat.³⁹

1826. november 10-én az ezred parancsnoksága ismételt felszólította a miklősvárszékieket, hogy vegyenek részt a különféle munkálatokban. Bora Elek alkirálybíró az újabb száz ember kiharcolására vonatkozó utasítás kapcsán elismerte, hogy a szék eredetileg valóban kiharcolta az őrtanyák és ezeket összekötő utak építéséből – főként amiatt, hogy ők a határtól távolabb éltek –, de megértették a szükségből eredő felhívást, és végül százötven emberrel ők is hozzájárultak a munkálatok felgyorsításához. Az újabb mozgósításra vonatkozó utasításnak azonban – zárta sorait az alkirálybíró – emberhiány következtében lehetetlen eleget tennie.⁴⁰ A vita Miklősvárszék igénybevételeként mértékéről 1827-ben is folytatódott. Február 27-én Purcell parancsnok egy Béli Lászlónak írt levélben próbálta a munkálatok folytatására rábírni Háromszék civil vezetését. Emlékeztette Béli Lászlót, hogy Miklősvárszék jobbágylakosságának gondjaira bízta a határsávon lévő útvonal Gelesztástól Bődöskútig terjedő szakaszának karbantartását, és azt is elismerte, hogy Sepsiszéket már a korábbiakban is túlzottan megterheltek különféle feladatokkal. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy Miklősvárszék a tervezett útszakasz rendbe tételének és felújítási munkálatainak nagy részét már elvégezte, és csupán a levágott és otthagytak fák tönkjének talajszintig való visszavágása, valamint néhány híd és palló romló állapotának kijavítása maradt még hátra.⁴¹

39 Uo.

40 Uo.

41 Uo. Fond 8, 3594/1826.

1829-ben a legfontosabb megpróbáltatást a civil és a katonai népesség számára egyaránt az utak használhatóságának, közlekedésre való alkalmasságának a biztosítása jelentette. A közös munka ezúttal is azzal járt, hogy a feladatok elvégzése gyakran szenvedett késedelmet, amit az érintettek különféle módon igyekeztek kimagyarázni. Imets Mózes, a civilek munkavezetője a királybírónak küldött 1829. szeptember 8-i jelentésében arra hívta fel a figyelmet, hogy az Orbaiszéket érintő határvonalat összekötő utak sietős megjavítása és az álutak bevágása nem rájuk múlik, hanem a szentkatolnai huszárszázadot érinti; ők a rájuk eső részt már elvégezték. Ami a huszárokat illeti, ők azzal mentegették magukat, hogy nekik a regimenttől valóban volt utasításuk útjavításra, de minthogy az egész század részére hatnapi fegyvergyakorlást írtak elő, a rájuk eső munkálatok elvégzését csak a hónap végén kezdhetik el. Ezzel szemben Tompa János sepsiszéki alkirálybíró meglegédeással nyugtázta, hogy a rájuk háruló utak javítását és az álösvények bevágását sikeresen bevégezték. 1829. október 13-án Martini ezredes az utak járhatóvá tételével és az álutak bevágásával kapcsolatosan közölte Háromszék civil vezetőjével, hogy a feladat közös: „a mai napon meghagyatott a compániáknak és escadronoknak (huszárszázad), hogy székünk teritoriumában esett patrollutakat és álösvényeket haladék nélkül megvizsgálják az elsőket járhatóvá, az utolsókat egész járhatatlanná tegyék bevágás vagy sáncolás által”. A továbbiakban felsorolta azokat a határvonalakat is, amelyek jó állapotba hozása a civil igazgatásra hárult: mint írja, az Ingoványostól a Gelesztásig és Búdöskútig terjedő rész Sepsiszékre tartozott, a Tudor és a Tömlőhordó közötti rész munkálatait Orbaiszéknek kellett elvégeznie, az Ojtozi sánctól a Kalasztó éléig és Hajdúksáncáig húzódó szakasról pedig Kézdiszéknek kellett gondoskodnia.⁴²

CIVIL VÉLEMÉNYEK ÉS BÍRÁLATOK A HATÁRBIZTONSÁGI RENDSZERREL KAPCSOLATOSAN

Az 1820-as évek utolsó felében egyre inkább felerősödnek azok a vélemények, amelyek a határőr-építmények és az azokat összekötő utak fenntartási költségeinek eltűzött voltát hangsúlyozták. E vélemények

42 Uo. 3686/1829

szerint a súlyos anyagi igénybevétel az adózó nép és a katonák helyzetét egyaránt ellehetetlenítette, és az amúgy is sokféle közösségi tehertéssel összeadódva azt a veszélyt hordozta magában, hogy a végsőkig nyomorba dönti a lakosságot. Ehhez az is hozzájárult, hogy a határőrség számára épített szerény hajlékok, amelyeket kezdetben mindössze néhány egyszerű berendezési tárggyal kellett ellátni, az idő múlásával egyre igényesebb, sokkal több kényelmet nyújtó őrházakká alakultak, és emiatt a velük járó költségek is megsokasodtak. A határvédelmi rendszer felújítása és újabb örposztokkal való kiegészítése tárgyában 1829. július 8-án felettesének tett jelentésében Tompa János, szepesi alkirálybíró fogalmazott meg éles hangú bírálatot. A járőrözéssel kapcsolatosan megjegyezte, hogy ezeknek az utaknak az újabb kitisztítása teljesen felesleges, ezzel csak a szegény adózó népet kínozzák, akiknek ezenkívül még az országutak rájuk eső részének a karbantartásával is bajlódniuk kell. Az új őrházakkal és az azokat összekapcsoló cirkáló utakkal kapcsolatban az volt a véleménye, hogy ezeknek a kialakítása és fenntartása azoknak okoz tetemes károkat, akik ezen a végvidéken rendelkeznek valamiféle föld- vagy erdőtulajdonnal. Ezek az utak nemcsak gyalogosan voltak járhatóak, hanem a szekérrel való közlekedést is lehetővé tették, ugyanakkor azonban a létrehozásuk során iszonyatosan nagy erdős területeket kellett kivágni. Az újabb határszéli építkezések további erdőpusztítással párosultak, az álösvényeket illetően pedig Tompa úgy vélekedett, hogy teljesen hiábavaló bevágni őket, ugyanis mellettük nemsokára újak keletkeznek, és míg az erdőségek fölöslegesen pusztulnak, a csempészek és a rosszakaratú emberek mindig újabb és újabb titkos átkelőket hoznak majd létre. Feljebbvalójától azt kérte, járjon közbe a Guberniumnál annak érdekében, hogy a költséges őrházakat bár nyárára hagyják el, a határvédelmet pedig helyezték ki a határ szélére – vagyis oda, ahova eredetileg is tervezték és elképzelték –, és javasolta, hogy az újonnan elkészült házakat csak tél idejére vegyék használatba. Ennek a kettős védelmi rendszernek a működése azt eredményezte volna, hogy az őrházaktól a határig terjedő részen lévő erdőségek és legelők visszakerültek volna a határon inneni birtokosok tulajdonába ahelyett, hogy a havasalföldi vagy a moldovai határsértők használták volna őket. A probléma fő okaként az előljáró azt jelölte meg, hogy az új őrházak sok esetben három-négy

mérföldnyivel a régi őrtanyák és a tulajdonképpeni határvonal mögött épültek fel.⁴³

1829 novemberében Potsa Zsigmond kézdiszéki dulló comissarius is lesújtó véleményt fogalmazott meg a határvédelmi rendszer hatékonyságával – pontosabban annak hiányával – kapcsolatosan. Ő is úgy gondolta, hogy az adott védelmi lehetőségek mellett a csempészetet az álösvények bevágása által nem lehet visszaszorítani, ugyanakkor viszont rámutatott, hogy a módszer jelentős károkat okoz a lakosságnak. A kialakított védelmi rendszer valóban olyan katonapolitikai elképzelések érvényesítésével jött létre, amelyek a helyiek érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyták. Nem csupán azt tiltották meg az emberek számára, hogy a határzóna térségéből eszközfát hozzanak, de a szükséges tűzifa beszerzését sem engedélyezték számukra. A kaszálóhelyek, illetve a legelők és az esztenatartási térségek jórészt a katonai őrizet határán túlra estek, az álösvények bevágása által pedig az erdőségekben olyan pusztulás történt, hogy a térségben épületfát és egyéb felhasználású faanyagokat csak a távolabbi helységek jóindulatának köszönhetően lehetett beszerezni. Bizonyos helyeken – például a Kecskés nevezetűn – azért sem lehetett bevágni az ösvényeket, mert a határvonalat egy meredek gerincen futott végig, melynek egyik oldala Moldovába, a másik pedig ide esett, azonban a saját részen élőfák már nem voltak. Néhány évvel korábban a Zsíros nevű határrész ugyan bevágatott, de a szalántzi és ocnai románok, akik sót hoztak be, új ösvényeket vágtak, és féltő volt, hogy ezek bevágása esetén ismét új álösvények jönnének létre. Viszont a hibát nem is ebben kell keresni, hangsúlyozta Potsa, hanem abban, hogy az őrházak rossz helyre épültek, a csempészet pedig mindaddig meg nem szűnik, vélte, míg az őrtanyákat a határ szélére vissza nem helyezik.⁴⁴

ÚJABB ELKÉPZELÉSEK A VÉDEKEZÉS HATÉKONYSÁGÁNAK NÖVELESÉRE

1830. március 4-én báró Lakos János ezredes az őrházak romló állapotáról és a lakosság ezzel kapcsolatosan megnyilvánuló nemtörődömségéről panaszkodott Béli Lászlónak. A háromszékiek passzi-

43 Uo. 3868/1829.

44 Uo.

vitásával szemben pozitív példaként említette a Brassó vidékiek és Felső-Fehér vármegyeiek öntudatos magatartását, akik szerint folytonosan javítják a rájuk bízott őrházakon esett állagromlásokat. Végül arra is felhívta a figyelmet, hogy „itt a székekben is a közönséges terhet a székelly katonák a provinciálisokkal egyaránt hordozni tartoznak. A székek által felépített cordons házak olyan sok időtől fogva soha meg nem reparáltattak”.⁴⁵

Az Erdélyt a román fejedelemségektől elválasztó határvonal védelmének hatékonyabbá tétele a katonai és civil hatalom vezetőit egyaránt foglalkoztatta. Az egyre fokozódó csempészet, illetve az emberi és állati betegségek behozatalának folytonosan fenyegető veszélye arra készítette a hatóságokat, hogy fontolóra vegyék a határvédelem átszervezését. 1831. január 7-én a Főkormányzók részéről érkező leirat is ezzel kapcsolatos: „az I-es és II-es székelly regimentek által a határszéleknek jobbá lehető őrzése és jobb karban helyeztetése tekintetéből készített és a Főhadivezéség által a F. H. Tanácsnak felküldött projectumokat a Guberniumnak vélekedés felküldése végett közölni, azon projectumok mai napig oly meghagyással küdessenek ki Thury Ferencnek, hogy kegyelmetekkel egyetemben, a geometrákkal egyetemben, hogy a csiki tisztséggel kölcsönösen egyetértve augusztus 1 a Guberniumot tudósítani afelől, hogy a helyek minéműsége és az amiatt okozandó költség a mostani igen rossz állapotban található határ liniának célirányos organizációját megengedhesse”.⁴⁶

A védőrendszer átalakításának folyamatában illeszthető Lakos János ezredparancsnok azon indítványa, amely bizonyos őrpontoknak a határ irányába való eltolását javasolta. Nyolc ilyen elöretolt őrház építéséről volt szó, amelyek a Zernye, Kalabus, Nagy Bonyó, Hersa, Belenyés, Lipse, Lipse farka, Esztana sora helyszínekre kerültek volna. Az őrházakat egységesen három öl hosszúságúnak és két öl szélességűnek tervezték, és fenyőgyékénnyel kellett befedni őket. A határozat szerint az első próbakalibát a Hersában kellett volna felépíteni. A munkát ez alkalommal is a két törvényhatóság lakosainak kellett elvégezni, mégpedig számarányuk szerinti felosztás alapján.⁴⁷

45 Uo. Fond 8, 3980/1830.

46 Uo. 4160/1831.

47 SÁL, Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1642/1831.

1831 szeptemberében az Ojtozi-szoros parancsnoki székházának kemencéje vált használhatatlanná. A szoros körüli őrházak karbantartása a civil igazgatás illetékességébe tartozott, ezért Lakos ezredes a tiszti hivatal figyelmébe ajánlotta, hogy ne csak a kemencét javítsák meg, de az ott talált egyéb hiányosságokat is küszöböljék ki, és arra is figyelmeztette a karbantartást végzőket, hogy vigyázzanak, nehogy az őrizetre kirendelt katonaság egészségében károsodás essék.⁴⁸ A katonai vezetés részéről folyamatosan érkező panaszok és szemrehányások legtöbbször ezúttal is a civilek által végzett munka silány minőségére vonatkozott. 1831. szeptember 11-én Lakos ezredes – a központi főhadiellenőrzés súlyos elmarasztalására reagálva – felsorolja a javításra szoruló őrházak listáját. Ezek Ingoványos, Gelesztás, Büdöskút, Rozsdásvíz, Jakabhavasa, Zernye, Nagy Bonyó, Hertány, Kecsefarka és Nemere kútja. A csíki területnek számító Kászonszékig való járőrözés az utak kedvezőtlen állapota, illetve a hidak, pallók járhatatlansága következtében baleset veszélye nélkül – különösen esős időben – szinte nem is volt lehetséges. Az újonnan épített házak állapota sem volt megfelelő; ezzel kapcsolatban leginkább a tetőzet minősége volt kifogásolható, ugyanis áteresztette a vizet. A parancsnok Háromszék vezetésétől azt várta, hogy azon falvak lakóival szedesse rendbe az utakat és hidakat, amelyek környékén az őrházak álltak.

A pojáni gyalogszázad parancsnoka, Benedek kapitány Kézdiszék királybírájának küldött üzenetében 1831. november 25-én panaszt tett a civil hatóság vezetőjének, hogy a nem katona lakosság nemtörődöm, elutasító magatartást tanúsít a határvonal menti őrházak karbantartási munkálatait illetően. A polgári megbízott, méltatlankodott a századparancsnok, elrendelte a parasztbíró számára, hogy amíg az ő részéről nem érkezik utasítás, addig a bíró a katonaság felszólítását nem köteles tudomásul venni.⁴⁹ A parancsnok végül kifejezést adott abbéli reményének is, hogy az áldatlan helyzetet mielőbb orvosolják, a civil lakosság katonaelenességéért felelős faluvezetőt pedig jó útra térítik.

A fentiek mellett egyre több gondot okozott a különféle járványos betegségek Erdély határain való átterjedésének veszélye is. Mivel a szomszédos román országokban az 1830-as évek kezdetén kolerajár-

48 Uo. Fond 8, 4157/1831.

49 Uo. Fond 29, Kézdiszék levéltára, 1642/1831.

vány tört ki, szükségessé vált a határvédelem megszigorítása is. A folyamat során a védővonalat eltolták a határ irányába, és ide telepítették az őrházakat is, ugyanakkor mindenki számára megtiltották a határsáv környékén való tartózkodást. A kisborosnyóiak számára, akiknek éppen a határvonal környékén voltak kaszálók, a tilalom azzal járt, hogy ezeken a kaszálókon nem készíthettek szénát. Panaszukkal a Főkormányzékhoz fordultak. A válasz, amely 1832. február 20-án érkezett, a Főhaditanács parancsára hivatkozott: ennek értelmében közölte, hogy a kintebbre helyezett határsávban felépített katonai őrházak a régi helyükre nem helyezhetők vissza mindaddig, ameddig az új határszéli rendszabályok nem lépnek életbe. Hasonló megfontolásból 1832. augusztus 23-án a Gubernium egy újabb leiratában is arra figyelmeztetett, hogy az őrzők számára készített kalibák rossz állapota miatt a közbiztonság hatékonyságának mértéke az elvárások szintje alatt marad. A leromlott hajlékok kiigazítása és az újonnan tervezett építmények minél előbb való elkészítése tehát biztonságpolitikai kérdésnek számított.⁵⁰

Az őrházak újjáépítése vagy javítása a továbbiakban is számos vitára adott okot, különösen hogy bizonyos munkálatokat – például az ablakok, ajtók és egyéb berendezési tárgyak elkészítését, illetve a kályhák, kemencék építését – csak a megfelelő szakemberek bevonásával lehetett megoldani. 1833-ban a berecki magisztrátus azon méltatlankodott, hogy noha az ojtózi őrházak a kincstár költségén épültek, és ebből kifolyólag a karbantartásukat, javításukat is központi forrásokból kellett volna finanszírozni, ez nem történt meg. A szék mérnökének, László Ferencnek a felmérése szerint a munkálatok elvégzése jelentős összegbe került volna, a város és vidéke azonban nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy a javítás költségeit fedezni tudta volna. 1833. július 17-én Tompa János sepsiszéki királybíró – a brassói határőrparancsnokság azon felszólítására reagálva, amely a szék területén elhelyezkedő, rossz állapotban lévő őrházakra vonatkozott – arról számolt be, hogy Sepsiszék újjáépíttette az Ingoványos és a Gelesztás nevű őrházakat. Tompa ugyanakkor azt is jelezte, hogy a gelesztási őrháznál az ablakokat is ki kellett cserélni, ami pénzbe került, a szék viszont a felsőbbbségtől nem kapott arra vonatkozó rendelkezést,

50 Uo. Fond 8, 4235/1832.

hogy az efféle költségeket az adózó népre terheljék. Sorait azzal a kérelemmel zárta, hogy felsőbb utasítás nélkül a polgári vezetés a civil lakosságot hasonló kiadásokra ne kényszerítse.⁵¹

1834. február 27-én báró Lakos János ezredes, a második székely gyalogezred parancsnoka Háromszék polgári vezetőjének, Béli Lászlónak küldött levelében számadást készített a határvédelmi rendszer működésével kapcsolatos sikerekről, ugyanakkor a létesítmények megőrzésének és hosszú távú használhatóságának fenntartása érdekében is javaslatokat fogalmazott meg a civil rész feladataival kapcsolatosan. Amint a levélből kiderül, az 1824–1825-ben véghezvitt határszabályozás alkalmával a Moldova és Havasalföld szomszédságában huszonhét új őrházat létesítettek a következő felosztásban: Sepsiszék négyet, Orbaiszék háromat, Kézdiszék ötöt; a második székely gyalogezred tizenegy, a huszárezred pedig négy új őrházat épített. Az alkirálybírákkal való együttműködés során Lakos leginkább akkor tapasztalt problémákat, ha a pénzbeli hozzájárulás került szóba: ezek legtöbbször azzal hárították el a javításokkal kapcsolatos felmerülő költségek vállalását, hogy nekik nincs hatalmukban az adózó nép rovására pénzügyi megszorításokat alkalmazni. Emiatt sok olyan javítási vagy karbantartási munkát is elmaradt vagy csak részben valósult meg, aminek nem is volt anyagi vonzata. Mindezek következményeként a házak, hidak, pallók vagy a járőröző utak állapota csak tovább romlott.

A regiment nem tekintette célszerűnek, hogy továbbra is csak azok a helységek kapcsolódjanak be a helyreállítási munkálatokba, amelyek az építést végezték. Ehelyett úgy vélték, hogy a felmerülő teendőket az illető őrház közelében fekvő települések között kell felosztani, különösen olyan esetekben, amikor bizonyos csekélyebb értékű munkálatok anyagi támogatása nem jelentett megoldhatatlan feladatot ezek számára. A házak állagának minél hosszabb ideig való megőrzése érdekében minden hajlék felügyeletére egy katonabiztost neveznek ki, aki a legkisebb felmerülő meghibásodást is az ezredparancsnokságnak vagy a brassói székhelyű határőrparancsnokságnak jelentette, hogy a sürgősebb mezei munkák bevégzésével az adózó lakosság azonnal elvégezhesse a helyreállítási munkálatokat. A falusi biztos és a katonai megbízott évente kétszer – tavasszal és ősszel – ellenőrizte az

51 Uo. 4357/1833.

őrházakat, utakat, hidakat, és jelentést készítettek az észlelt hiányosságokkal kapcsolatosan. A parancsnok további javaslatait a következőképpen összegezte: „én mindjárt kormányzásom kezdetével abbéli vélekedésemnek adtam hangot és a felsőbbségnek fel is küldtem, hogy a cordons linia a lehetőségig a határ szélére ki tétessen és hogy némely helységekben nyáron által a contumácia (vesztegzár) idejében nehogy a közönségek és egyéb privátus birtokosok erdőbeli economiájukban és egyéb foglalatosságukban fogyatkozást szenvedjenek, a cordons strázsák küljebb tétessenek”.⁵²

1835-ben a határmenti őrházak megújítása és a berendezési tárgyak elkészítése továbbra is elsőrendű feladatként foglalkoztatta a katonai és civil igazgatás alatt lévő embereket. 1835. június 20-án Horváth Károly orbaiszéki alkiráybíró a tiszti hivatalnak küldött jelentésében arról számolt be, hogy a rájuk bízott két építmény – a Hammas útja mellett lévő és a perdikatori – hivatalosan is átadásra került, és egyúttal a munkálatok jó minőségű elvégzésének tényét is nyugtázta.⁵³ Ugyanakkor a rendkívüli mértékben igénybe vett lakosság érdekeinek védelmében folytatódott az a tiltakozás is, amely az előző években vette kezdetét, és amely a határvédelmi rendszer kiépítésére vonatkozó önkényes intézkedések ellen irányult (ezek az intézkedések elsősorban a legszegényebb réteget érintették). Ennek fő hangadója éppen a munkálatok elvégzésével megbízott elöljáró volt. Tompa János, aki már korábban is fogalmazott meg ilyen jellegű bírálatot, 1835-ben ismétlen hangot adott elégedetlenségének, olyannyira, hogy Zauba, a kézdivásárhelyi gyalogezred parancsnoka a tiszti hivatalnál szóvá is tette az értetlenkedő tisztségviselő katonaelenes magatartását. Tompa azzal érvelt, hogy a katonaság elégséges jövedelemmel rendelkezik a számára fentartott havasi legelők bérbe adásából (illetve más hasonló pénzforrásai is vannak), és úgy vélte, hogy a határon lévő őrházak és összekötő úthálózat javítását illetően ezekből a bevételekből, a civilek bevonása nélkül is boldogulhatnak. Az ezredparancsnok arra hivatkozva utasította el a javaslatot, hogy a szóban forgó csekély jövedelmeket az ezred nem használhatja fel tetszése szerint, ugyanis ezeket Őfelsége rendelkezésénél fogva csakis a katonai öltözet beszerzésére

52 Uo. 4395/1834.

53 Uo. 4572/1835.

fordíthatják. Emellett nehezményezte a civil előjáró tájékoztatlanságát és rosszindulatát is, megemlítve, hogy mielőtt nyilatkozna, alaposabban kellene tájékozódnia a felmerülő kérdéseket illetően, és azt is hozzátette, hogy a katonaság még 1834-ben közölte a tiszti hivatallal az őrházak állagának romlását és azok kijavításának szükségességét. Bár a civil igazgatásra szerintük csakis azok a javítások hárultak, melyek különösebb anyagi ráfordítást nem igényeltek, a regiment szerint a tiszti hivatal az írásbeli felszólítás ellenére sem intézkedett, hogy a szék mérnöke megtegye szakértői jelentését, pedig a munkálatok megkezdése – különösen hogy a határidők betartásával már késésben voltak – nem tűrt volna halasztást. Mivel a házak állapota fokozatosan romlik, minél hamarább hozzá kell fogni a helyreállításhoz, vélte Zauba, Tompa János magatartásával kapcsolatosan pedig – hangot adva felháborodásának – a következőket írta: „oly sérelmes kifejezéseket tett relációjában, melyek nem a kívánt barátságot, egyetértést, hanem inkább diszharmoniót okoznak, ezért kérem a tisztséget a vicekirálybíró úrral megértetni, hogy hivatalos levelezésben a sérelmes stílust mellőzni, a fennforgó tárgyban kövesse a Kézdi- és Orbaiszék előljáróit, akik a megállapodáshoz tartják magukat, okot nem adnak az illetén alkalmatlan levelezésre.”⁵⁴

A két törvényhatóság között a feszültség egyre fokozódott. A katonaság az el nem végzett munka miatt háborgott, a civil hatóság pedig azt szerette volna, ha a katonák kíméletesebben viszonyulnak az őrházak berendezéséhez. 1837-ben a katonai vezetés a civilek által végzett felújítás hiányosságait tette szóvá, amely kapcsán úgy vélték, hogy egyre több van belőlük. Zauba ezredparancsnok egy átiratban a következőket írja: „kénytelen vagyok a tisztséget újabban is hivatalos barátsággal megtalálni a széjbeli örön szolgáló szegény katonáknak szigorú sorsát fontolóra venni rendeltetést tenni, hogy az alszékek az őrházak helyreállításáról és elromlott ustensillák megszerzéséről minél előbb gondskodjanak”. A javításra szoruló házak a következők voltak: Jakab havasa, Nagygelence, Tömlőhordó, Perdikátor, Hajdúksánca, Rátzkő, Nyíres, Kalaszló éle. A leggyakoribb panaszok a rossz ajtózárrakra, hibás ablaktányérokra, melegítő kályhákra és a használhatatlan vízihordó kártyákra vonatkoztak. A parancsnok, aki úgy vélte, hogy az

54 Uo.

őrházak helyreállításában is súlyos mulasztások észlelhetők, üzenetét fenyegetéssel nyomatékosította: amennyiben a levelezés általi kapcsolattartás továbbra is eredménytelen marad, írta, igazát a felsőbb hatóságoknál fogja keresni. Tompa János sepsiszéki alkirálybíró ezzel szemben 1837. augusztus 9-én írott levelében, amelyet a tiszti hivatalnak címzett, úgy véli, szükséges „az ezrednél kieszközölni azt, hogy azon őrházakban strázsáló katonaság azon ustensillákat szánt szándékosan el ne pusztítsa, a Gubernium közbejövételével kivívni azt, hogy a szegény nyomorult adózó nép azon cordons házakban megkívántató ustensillák további megszerzésétől és azokra való terhes költségek kiállításáról megszabadítsa”.⁵⁵ Az őrházak esetében tehát nem is annyira az építmények romló állapota jelentette a legnagyobb gondot, hanem a berendezések, a bútortat elhasználódása, ami Tompa szerint sok esetben ezen tárgyak gondatlan, kíméletlen igénybevételével volt magyarázható. A romló környezet, a karbantartás hiánya, az időjárás viszontagságai, de a közlekedést biztosító utak állapota is lényegesen befolyásolta a szomszédos őrtanyák közötti kapcsolattartást. A civil igazgatásra bízott tizenkét őrházból 1838-ban nyolc esetben volt tapasztalható berendezésszerű hiányosság. Gyakoriak voltak az ablaktáncok, kályhák, kemencék meghibásodásai, de az ajtók, priccsek, padok is javítást szorultak, és a tetőt fedő zsindelek hiányzó darabjait is pótolni kellett. A fejszényeleket, vizes kártyákat, illetve időnként a tornácokat is javítani kellett, még ha ilyen esetekből kevesebb is adódott, mint a korábban említett problémákból.⁵⁶

Zauba ezredes 1838. július 20-án a háromszéki tiszti hivatalnak küldött levelében azt nehezményezi, hogy a meglévő úthálózat egyre kevésbé járható. A gyakori esőzések miatt a patrolok útjának állapota annyira megromlott, hogy helyenként már járhatatlanná vált, ennek következtében pedig a posztok közötti kapcsolattartás is nagy nehézségekbe ütközött. Ezért arra kérte a civil hatóságot, hogy azokon a határvonalbeli útrészeken, amelyek eddig is a jobbágyok erőfeszítései következtében voltak megfelelő állapotban, számolják fel a terepszemle során feltárt hiányosságokat.⁵⁷ A határvédelemben lévő őrházak és az azokat összekötő utak (cirkáló ösvények) karbantartásának, javításá-

55 Uo. 4782/1837.

56 Uo.

57 Uo. 4875/1838.

nak kérdése a következő években is gyakran felmerült a katonai vezetés és a civil hatóság között.

Az egyre nyomasztóbb kényszer, az egyre nagyobb pénzbeli erőfeszítésekre kényszerített jobbágy népesség panasza, tiltakozása Háromszék vezetését arra az elhatározásra készítette, hogy a tarthatatlan helyzetre való tekintettel a polgári főhatósághoz folyamodjanak jogorvoslatért. 1842. szeptember 17-én a széki közgyűlés és Háromszék főkirálybírója, gróf Nemes János a civil társadalom nevében írásban fordult a Főkormányzósékhöz. A panaszirat kezdetén kifejtették, hogy már a határőrség szervezésekor félrevezették a katonának tett szabadrendű lakosságot, de ugyanúgy jártak el az adózó néppel is, amikor nem közölték velük, hogy az őrházak és környezetük építése alkalmával munkaerejükön kívül pénzbeli hozzájárulásukat is igénylik. Kezdetben a költségek elfogadhatóak voltak, mert a kezdeti időszakban vesszőből épített kalibáik nélkülözték a kényelmet szolgáló bútorokat, az őrzést végzők pedig elszenveték a kényelmetlen lakhatási feltételeket. Az idő múlásával az őrség hajlékai bútorzattal és egyéb, a katonák kényelmét biztosító berendezési tárgyakkal egészültek ki; kényelmesebbek, lakályosabbak lettek, ezek a változások viszont az adózó nép anyagi hozzájárulását is megkívánták. A sorozatos panaszok a szék legfőbb önkormányzatiságát megjelenítő intézmény, a Szék Közgyűlése elé kerültek, hogy a közgyűlés „ezen törvénytelenül felrótt és sok pénzbe kerülő költségek meghatározása végett a maga szükséges intézkedését tenné meg. Azon határozat keletkezett, hogy mivel ezen költségös megterhelések a katonáknak és a szegény adózóknak éppen törvénytelenes, azoktól felmentések ezen tisztai hivatal útján eszközöltessék ki. Ezen határozat következtében bátrak vagyunk a királyi Főkormányzósék elé felterjeszteni, hogy mennyire legyenek ezen költségek által a széjbeli katonáink és adózóink megterhelve. Tényleges törvényeink sem engedélyezik, hogy a székely natióbeliek, hogy eddig elé observáltatván szabadságukban és immunitásukban megtarttassanak és törvényellenes executiókkal ne terheltezzünk. De ami illeti az adózókat, minden közterheket ezek nyakába tenni a jelenkori kívánatosságokkal meg nem egyezhető. Ezeknél fogva bátrak vagyunk a Guberniumot megkérni, hogy minden ezen fenn megírt és az ország közköltségei közé számító zsarolásokat azoknak, akik vele nem tartoznak nyakukról elvenni, a

haza költségeire rendelt, úgy a királyi kamara jövedelmeiből fedeztetni rendelni” – zárul a Guberniumot megszólító írásbeli kérelem.⁵⁸

Háromszék folyamodványának végül meglett az eredménye. 1843. július 3-án a Főkormányszék értesítette a civil törvényhatóságot, hogy a határvonalon eszközölt építkezéseket, javításokat vagy ezek karbantartását ettől fogva bér munka által intézzék, mégpedig az egészségi pénzalap felhasználása által. A munkálatok kivitelzésének ettől fogva hozzáértő falusi szakemberek bevonásával, tisztek és a szék mérnökének jelenlétében, szabad alku nyomán kellett történnie. A második székely gyalogezred az új szabályzat értelmében 1843. augusztus 14-én részletező átiratban közölte a tisztii hivattal az ezzel kapcsolatos tudnivalókat. Az eddig is a közadózókra bízott őrházakkal kapcsolatos hiánylistát egy polgári tisztviselő és a szék mérnökének jelenlétében kellett megállapítani, majd azoknak helyreállítása szabad egyezkedés útján, egyezménylevél kiállításával és a szükséges felmérés elvégzésével zárult. Jóllehet az őrházakat összekötő ösvények javítását a határozat nem említette, az ezred úgy vélte, hogy az is az érintett tárgyhoz tartozik, annál is inkább, minthogy a hidak, pallók javítása és rendben tartása Szentpáli ezredes tájékoztatása szerint komoly anyagi ráfordítást igényelt.⁵⁹ 1843. szeptember 13-án Háromszék mérnöke a tisztii hivatalnak küldött jelentésében az új rendszerű határőrségi létesítményekkel kapcsolatban felmerülő kérdések megoldásáról egyeztetett hivatali feletteseivel. A civileknek kimondottan csak azokkal az őrta-nyákkal kellett foglalkozniuk, amelyek a polgári hatóság kezelése alá tartoztak. A bizottság viszont kénytelen volt elhalasztani a munka elvégzését, minthogy az őrházakhoz közel fekvő településeken a vállalkozók toborzása még el sem kezdődött, nélkülük pedig a terepszemlén való részvétel felesleges lett volna. Az őrvonalat összekötő úttal kapcsolatosan zavar és értetlenség uralkodott. Erre utal a katonaság 1843. október 10-i keltezésű levele, amelyet a háromszéki tisztii hivatalnak címeztek. E levélben Szentpáli ezredes arról intézkedett, hogy egy felsőbb helyről származó utasítás értelmében az őrvonalat összekötő utakat, illetve az azon lévő hidakat a régi rendszer szerint, azaz ingyen végzett munkával kell helyreállítani. Szentpáli szerint az

58 Uo. 5333/1842.

59 Uo. 5448/1843.

Ingoványos, Büdöskút, Tudor, Tömlöhordó, Ojtoz sánca és a Kétág őrtanyák között húzódó utak és hidak helyreállítása tartozott a civil félre.⁶⁰ 1844-ben Sepsiszéken az a határrész, amely útjainak-ösvényeinek rendbetétele a civilekre hárult, a Gelesztástól a Büdöskútig terjedt. Ezen a részen széldöntötte fák gátolták a közlekedést, a hidak javarészt elkorhadtak, és az utak eligazítótáblái is hiányoztak. A Büdöskúttól a Rozsdás vízig lévő útvonal ugyancsak járhatatlanná vált: itt szintén kidőlt fák akadályozták a forgalmat. A Tömlöhordótól a Hammas-útjáig terjedő útszakaszon, amely Orbaiszék érdekelttségébe tartozott, a katonai jelentés szerint mély árok alakult ki, de a híd is elromlott.⁶¹

1845-ben újlag felmerült, hogy a zárvonalat teljes terjedelmében kinnebb költöztessék. A Gubernium ezzel kapcsolatosan 1845. július 10-én értesítette a civil hatóságot, hogy már csak a Királyi Kincstár-tanácsnak a jóváhagyása hiányzik a végrehajtás engedélyeztetéséhez. Ugyancsak az 1845-ös évhez köthető az a sokak által várt döntés, amely értelmében a határvédelmi feladatok tárgyi feltételeit egy központilag támogatott program által, magánvállalkozók bevonásával kell biztosítani. Ennek értelmében a Gelesztás és Ingoványos határzónában épített őrtanyák kijávitását zágoni vállalkozók, Deák Mihály és Deák József – két testvér – végezték. A munkálatok befejezésével Szörcei István, orbaiszéki dulló a helyszínen ellenőrizte, hogy az elvégzett munkálatok valóban megfelelnek-e az előzetesen lefektetett minőségi követelményeknek. Úgy tűnik, a vállalkozók székely ezermesterként valóban értettek a kőműves- és ácsmesterséghez: „pontról pontra a kötlelvélben kitett és megnevezett javításokat és építéseket szorosan számba vettem – írta az előljáró –, azon vállalkozó földészek minden hiányokat kielégítettek.”⁶² 1845. szeptember 3-án a felújított őrtanyák megtekintésében a kirendelt mérnök mellett a bodzai kerületből Nagy Sándor főhadnagy, az ojtozi kerületből pedig Terkulia Mihály százados vett részt. A székely huszárezred hatáskörébe tartozó felújított határőrségi építmények a Rozsdás víz, Ojtozfő, Tudor, Kalasztó pataka nevűek voltak. A kovásznai Pilis, Nyáguly, Rakottás, Sósmező, Kétágóra, Sűgő,

60 Uo.

61 Uo. 5552/1844.

62 Cserey Zoltán: Egy székely faluközösség küzdelmes sorsa a határőrség korában. In Kinda István, Csáki Árpád, Nagy Balázs, Tóth Szabolcs Barnabás: *Zágon. Székelyföld települései 9*. Sepsiszentgyörgy, 2018, Háromszék Vármegye Kiadó, 72. p.

Dialabik, Kis Tekerőhegy, Szitaárka, Zabrató pataka és Büdös kút őrtanyák a székely gyalogezred hatáskörébe tartoztak.⁶³ 1846-ban Imets Ferenc kézdiszéki alkirálybíró arról tesz említést, hogy a nemesi rendhez tartozó Nagy József és Pünkösti József vállalkozók számára a pilisi, nagygelencei és jakabhavasi őrhelyek javításáért az előzőleg megegyezett, de még ki nem fizetett összeg fennmaradó része is törlesztésre került. Nagy és Pünkösti a tiszti hivatal megbízásából végezte el az említett javításokat.⁶⁴

A hibák gyakori jelentkezése nem csak a határvonalon lévő hajlékok, de az ezeket összekötő utak esetében is állandó felügyeletet és a javítási munkálatok folyamatosságát feltételezte. 1846. augusztus 5-én Dobai ezredes arról számol be, hogy az őrvonalat ellenőrző főtiszti vizsgálat szerint a Tudor és Tömlőhodó őrtanyák közti útszakaszon a pallók és hidak rossz állapota miatt azonnali közbelépésre van szükség.⁶⁵ A Gubernium 1846. november 12-i leiratában ismételten megerősíti a kormányzatnak a javításokra, de a nagyobb beruházásokra vonatkozó előírásait is. Ennek értelmében az őrtanyák jó karbantartása továbbra is a szék felelőssége maradt. A kisebb hibásodásokat, amiket főleg viharok vagy egyéb időjárási okok idéztek elő, azonnal ki kellett igazítani – főként azért, mert a károsodásokat vizsgáló bizottságok helyszínre rendelése egyrészt fölösleges idővesztéssel járt volna, másrészt pedig a bizottság tagjainak utaztatása és napidíja többre került volna, mint a javítások elvégzése. Ebből kifolyólag a tíz forintig terjedő javításokat az illetékes községeknek azonnal el kellett végeztetniük, a kifizetést pedig alapos tájékozódást követően kellett eszközölniük. Ugyanakkor azt is előírták, hogy nagy javításoknál, illetve az új építkezések kivitelezésénél az 1843-ban megállapított eljárást kell alkalmazni – magyarán az ilyen munkálatokat bér munka útján kellett elvégezni. Mindez így nézett ki a valóságban: 1847. december 7-én Dobai Károly ezredparancsnok arról értesítette a széket, hogy a civilek hatáskörébe tartozó Havas útja, Perdikátor, Tömlőhordó, Nagygelence, Jakab havasa, Gelesztás és Ingoványos őrházainak helyreállítása során az előzetesen megállapított 268 rénes forint pénzüsszezből gazdálkod-

63 SÁL, Fond 8, 5665/1845.

64 Uo. 5778/1846.

65 Uo.

hatnak.⁶⁶ A bérmunka bevonása tehát bizonyos mértékig enyhítette a lakosságra háruló és a határőrizetet érintő sokrétű feladat elvégzésének nehézségeit. Ugyanakkor a nagy mennyiségű munkálatokhoz képest a mesteremberek részvétele csak részben oldhatta meg az egyre sűrűsödő és újratermelődő gondokat.

ÖSSZEGZÉS

Az erdélyi határvédelem 1764-es újjászervezésének elsődleges célja a Habsburg-birodalom keleti határainak gondosabb felügyelete volt, ami az egyre fokozódó közegészségügyi veszélyek kiszűrését és a növekvő csempésztevékenység megakadályozását egyaránt magában foglalta. A mintegy 800 km-es határvonal védelmi rendszerének kiépítése a határmenti lakosság részéről hatalmas energiák mozgósítását igényelte. Háromszéken az Ojtozi- és a Bodzai-szoros, illetve a szorosok környékének huszonnégy határőrségi építménye a védelem fontos állomásainak minősültek. Az őrtanyák közötti összeköttetést az úgynevezett cirkáló utakkal biztosították, melyeknek használhatósága a járőrszolgálat elsőrendű feltételének számított.

A katonaság többé-kevésbé tisztában volt ezeknek a munkálatoknak az igen megterhelő voltával, és emellett a jobbagynépességet egy sor másfajta katonai jellegű elfoglaltsággal is terhelték, tény azonban, hogy ez a fajta igénybevétel minden egyéb katonai kötelezettséget felülmúlt. A civilek nehezen viselték, hogy kényszerrel ugyan, de őket is bevonták az igen nehéz körülmények között végzendő munkálatokba, és nemegyszer meg is tagadták az utasítások teljesítését. Tiltakozásuk szószólói sokszor éppen azok a civil vezetők voltak, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy mozgósítsák és munkába küldjék őket.

A tárgyalt időszakban a határőrizethez szükséges építmények minőségének javítására több kísérlet is történt: a menedéket nyújtó hajlékokat építészetiileg is igyekeztek egységesíteni, és ugyanez a törekvés érvényesült a hajlékok berendezését illetően is. Az épületek felhúzása és karbantartás mellett az őrtanyák közötti összeköttetést biztosító utak, hidak, pallók kialakítása és karbantartása hasonlóképpen nagy erőfeszítést követelt a lakosság részéről, akik számarányuk figyelembevételével dolgoztak naphosszat ezeken a domborzatilag is roppant

66 Uo. 5887/1847.

nehéz terepszakaszokon. A folyamatos beavatkozásra való készenlét viszont saját sorsuk alakulására is kihatással volt, ugyanis legtöbb esetben az otthoni gazdálkodás szenvedte meg a túlzott katonai elvárások következményeit. Mindemellett az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szakértelmet sok esetben nélkülöző katonai és paraszti munka kevésbé időtálló, és emiatt nem is mindig váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

Végül a szék legfontosabb köztestülete, a közgyűlés is társult a tiltakozásokhoz. A testület sérelmezte, hogy a lakosságot erején felül igénybe vették, és jegyzékben fordult a Főkormányshékhöz az élet minőségére is erőteljes kihatással lévő képtelen helyzet megoldása érdekében. Ez végül oda vezetett, hogy a korszak végére a hadvezetés úgy határozott, a határszéli létesítmények kivitelezésére szakértői bérmunkát vesz igénybe.

A katonai és civil hatóságok közötti gyakori vitákban és súrlódásokban azok a feszültségek jutottak kifejezésre, amelyek a katonáskodó székely társadalom életét behálózták, és amelyek fokozatosan az együttélés amúgy sem igazán barátságos légkörét is megmérgezték. Ezek következtében a két törvényhatóság közötti viszony még inkább kiéleződött. Az igen gyakran igazságtalan és okszerűtlen elvárások a társadalomban az elégedetlenség állandó fokozódásához vezettek. A kétféle igazgatási rendszer megítélésében tapasztalható különbséghez az is hozzájárult, hogy ezek egyike sokszor képességeiken és erejükön felül igénybe vette a helyi társadalom tagjait, illetve gyakran megoldhatatlan feladatokat rótt ki rájuk. Ezért talán még inkább érthető, hogy az 1848–49-es szabadságharcban a fegyvert fogó székelység egyik célja az osztrák katonapolitika megváltoztatása volt, illetve az a kérés, hogy a határvédelmet és az ezzel kapcsolatos feladatokat tegyék olyan ösztársadalmi kötelezettséggé, amely társadalmi különbség nélkül, egyformán vonatkozzon mindenkire – így a nemesre is.